BAOU
Education for All

ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી
(ગુજરાત સરકાર દ્વારા સ્થાપિત)

ડિપ્લોમા - બૌદ્ધિક સંપત્તિ અને સાયબર અપરાધ
Diploma in Intellectual Property and Cybercrime (DIPACC)

સેમેસ્ટર – 2

પેપર - DIPACC - 5

બૌદ્ધિક સંપદા પરની આંતરરાષ્ટ્રીય સંધિઓ અને સંમેલનો
(International Treaties and Conventions on Intellectual Property)

સ્વાધ્યાયનું અજવાળું

ભારતના સંવિધાનના સર્જક ભારતરત્ન ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકરની પાવન સ્મૃતિમાં ગરવી ગુજરાતમાં ગુજરાત સરકારશ્રીએ ઈ.સ. 1994માં યુનિવર્સિટી ગ્રાન્ટ્સ કમિશન અને ડિસ્ટન્સ એજ્યુકેશન કાઉન્સિલની માન્યતા મેળવી અમદાવાદમાં ગુજરાતના એક માત્ર મુક્ત વિશ્વવિદ્યાલય ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટીની સ્થાપના કરી છે.

ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકરની 125મી જન્મજયંતીના અવસરે જ ગુજરાત સરકાર દ્વારા યુનિવર્સિટી માટે અદ્યતન સગવડ સાથે, શાંત જગ્યા મેળવી, જ્યોતિર્મય પરિસરનું નિર્માણ કરી આપ્યું. BAOUના સત્તામંડળે પણ યુનિવર્સિટીના ઉજ્જવળ ભવિષ્ય માટે ખૂબ સહયોગ આપ્યો છે.

શિક્ષણ એટલે માનવમાં થતું મૂડીરોકાણ. શિક્ષણ લોકસમાજની ગુણવત્તા સુધારવામાં અધિક ફાળો આપી શકે છે. અહીં મને સ્વામી વિવેકાનંદનું શિક્ષણ વિષયક દર્શન યાદ આવે છે : 'જેનાથી ચારિત્ર્યઘડતર થાય, માનસિક ક્ષમતાનું નિર્માણ થાય, જેનાથી બૌદ્ધિક વિકાસ સાધી શકાય અને જેના થકી વ્યક્તિ પગભર બની શકે તેને શિક્ષણ કહેવાય.'

ડૉ.બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી શિક્ષણમાં આવા ઉમદા વિચારને વરેલી છે. તેથી વિદ્યાર્થીઓને ગુણવત્તાયુક્ત, વ્યવસાયલક્ષી, જીવનલક્ષી શિક્ષણની સગવડ ઘરે બેઠા મળી રહે એવા પ્રયત્નો મક્કમતા પૂર્વક કરે છે. સમાજના વિશાળ વર્ગને ઉચ્ચશિક્ષણ પ્રાપ્ત થાય, છેવાડાના માણસોને ઉત્તમ કેળવણી એમનાં રોજિંદાં કામો કરતાં પ્રાપ્ત થતી રહે. વ્યાવસાયિક લોકોને આગળ ભણતરની ઉત્તમ તક સાંપડે અને જીવનમાં પોતાની ક્ષમતાઓ, કૌશલ્યોને પ્રગટ કરી સારી કારકિર્દી ઘડે, સ્વાવલંબી બની ઉત્તમ જીવન જીવતાં સમાજ અને રાષ્ટ્રનિર્માણમાં પોતાનું પ્રદાન આપે એ માટે પ્રયાસરત છે.

'સ્વાધ્યાયઃ પરમં તપઃ' સૂત્રને ઓપન યુનિવર્સિટીએ કેન્દ્રમાં રાખીને અહીં પ્રવેશ મેળવતાં છાત્રોને સ્વઅધ્યયન માટે સરળતાથી સમજાય એવો ગુણવત્તાલક્ષી શૈક્ષણિક અભ્યાસક્રમ ઉપલબ્ધ કરાવી આપે છે. દરેક વિષયની પાયાની સમજણ મળે તેની કાળજી રાખવામાં આવે છે. વિદ્યાર્થીઓને રસ પડે અને રુચિ કેળવાય તેવાં પાઠ્યપુસ્તકો નિષ્ણાત અધ્યાપકો દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવે છે. દૂરવર્તી શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરવા ખેવના રાખતા કોઈ પણ ઉંમરના છાત્રોને માટે અભ્યાસસામગ્રી તૈયાર કરવા માટે શિક્ષણવિદો સાથે પરામર્શન કરવામાં આવે છે. એ પછી જ માળખૂ રચી, અભ્યાસસામગ્રી તૈયાર કરી પુસ્તક સ્વરૂપે છાત્રોનાં કરકમળોમાં આપે છે. જેનો ઉપયોગ કરીને વિદ્યાર્થી સંતોષપ્રદ અનુભવ કરી શકે છે.

યુનિવર્સિટીના તજ્જ્ઞ અધ્યાપકો ખૂબ કાળજીથી આ અભ્યાસક્રમોનું લેખન કરે છે. વિષયનિષ્ણાત પ્રોફેસરો દ્વારા એમનું પરામર્શન થાય પછી જ પરિણામલક્ષી અભ્યાસસામગ્રી યુનિવર્સિટીના વિદ્યાર્થીઓને પહોંચે છે. ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી જ્ઞાનનું કેન્દ્રબિંદુ બની રહી છે. વિદ્યાર્થીઓને 'સ્વાધ્યાય ટેલિવિઝન', 'સ્વાધ્યાય રેડિયો' જેવા દૂરવર્તી ઉપાદાનો થકી પણ એમના ઘર સુધી શિક્ષણ પહોંચાડવાનો પુરુષાર્થ થઈ રહ્યો છે. ઉમદા હેતુ, શ્રેષ્ઠ ધ્યેયને આંબવા પરિશ્રમરત યુનિવર્સિટીના જ્ઞાનની પરબમાં અધ્યાપકો તેમજ કર્મઠ કર્મચારીગણને અભિનંદન આપવા સાથે અમારી યુનિવર્સિટીના વિદ્યાર્થીઓ સફળ થવા ખૂબ મહેનત કરી, જીવન સફળ કરવાની સાથે જીવન સાર્થક કરે એવી પરમેશ્વરને પ્રાથના કરું છું.
અસ્તુ!

પ્રો. (ડૉ.) અમી ઉપાધ્યાય
કુલપતિ
ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી, જ્યોતિર્મય પરિસર, સરખેજ-ગાંધીનગર હાઈવે, છારોડી, અમદાવાદ

Diploma in Intellectual Property and Cybercrime (DIPACC)
DIPACC - Paper – 5 - આંતરરાષ્ટ્રીય સંધિઓ અને બૌદ્ધિક સંપદા પર સંમેલનો
(International Treaties and Conventions on Intellectual Property)

નિદર્શન

પ્રો. યોગેન્દ્ર પારેખ — નિયામક, સ્કૂલ ઓફ હ્યુમેનિટીઝ એન્ડ સોશિયલ સાયન્સીસ, ડૉ.બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી અમદાવાદ

સંપાદક

ડૉ. ભાવેશ એચ. ભરાડ — અધ્યક્ષ, ડિપાર્ટમેન્ટ ઓફ હ્યુમન રાઈટ્સ એન્ડ ડ્યુટીઝ, સ્કૂલ ઓફ લો, ગુજરાત યુનિવર્સિટી અમદાવાદ.

ડૉ. ભાગ્યશ્રી રાજપૂત — DIPACC કોર્સ કો-ઓર્ડીનેટર અને આસિસ્ટન્ટ પ્રોફેસર, સમાજશાસ્ત્ર, સ્કૂલ ઓફ હ્યુમેનિટીઝ એન્ડ સોશિયલ સાયન્સીસ, ડૉ.બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી અમદાવાદ.

વિષય સમિતિ

ડૉ. ભાવેશ એચ. ભરાડ — અધ્યક્ષ, ડિપાર્ટમેન્ટ ઓફ હ્યુમન રાઈટ્સ એન્ડ ડ્યુટીઝ, સ્કૂલ ઓફ લો, ગુજરાત યુનિવર્સિટી અમદાવાદ.

ડૉ. અરુંધતી દાસાણી — આસિસ્ટન્ટ પ્રોફેસર, એ.એમ.પી સરકારી લો કોલેજ, યાજ્ઞિક રોડ, રાજકોટ

સુશ્રી સત્યા એસ. પોગારૂ — પેટન્ટ એજન્ટ, પાર્ટનર અને વાઇસ-પ્રેસિડેન્ટ, એન્જીનિયર અને સોફ્ટવેર ગ્રુપ, લેક્સપર્ટ કોન્સિલિયમ એલએલપી, અમદાવાદ

લેખન

ડૉ. અમિત મહેતા — આસિસ્ટન્ટ પ્રોફેસર, લો-કોલેજ, ગોધરા, શેઠ પી. પી. આર્ટ્સ એન્ડ સાયન્સ કોલેજ કેમ્પસ, ગોધરા

ડૉ. રક્ષા દવે — અધ્યાપક સહાયક, શેઠ એચ. જે. લો કોલેજ, ભાવનગર

વિષય પરામર્શન

ડૉ. મીનલ એ. રાવલ — આચાર્ય, એ. એમ. પી. સરકારી લો કોલેજ, યાજ્ઞિક રોડ, રાજકોટ

ભાષા પરામર્શન

પ્રિ. ઘનશ્યામ કે. ગઢવી — નિવૃત્ત આચાર્ય, શ્રીમતી ચૌધરી સાર્વજનિક કૉલેજ, મહેસાણા

પ્રકાશક

કુલસચિવ, ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી, અમદાવાદ.

પ્રકાશન વર્ષ : **2025: પ્રથમ આવૃત્તિ**

ISBN NO: **978-93-5598-759-4**

978-93-5598-759-4

: સર્વાધિકાર સુરક્ષિત :

આ પાઠ્યપુસ્તક ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટીના ઉપક્રમે વિદ્યાર્થીલક્ષી સ્વઅધ્યયન હેતુથી દૂરવર્તી શિક્ષણના ઉદ્દેશને કેન્દ્રમાં રાખી તૈયાર કરવામાં આવેલ છે. જેના સર્વાધિકાર સુરક્ષિત છે. આ અભ્યાસસામગ્રીનો કોઈ પણ સ્વરૂપમાં ઉપયોગ કરતાં પહેલાં ડૉ.બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટીની લેખિત પરવાનગી લેવાની રહેશે.

BAOU Education for All

ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી

(ગુજરાત સરકાર દ્વારા સ્થાપિત)

DIPACC – સેમેસ્ટર – 2

પાઠ્યક્રમ – 5 બૌદ્ધિક સંપદા પરની આંતરરાષ્ટ્રીય સંધિઓ અને સંમેલનો

(International Treaties and Conventions on Intellectual Property)

એકમ-1

વિશ્વ વ્યાપાર સંગઠર્ન 01

એકમ-2

ટ્રિપ્સ કરાર - પૃષ્ઠભૂમિ અને ઈતિહાસ 10

એકમ-3

સંમેલન અને સંધિઓ - I 19

એકમ-4

સંમેલન અને સંધિ - II 26

એકમ-5

આંતરરાષ્ટ્રીય બૌદ્ધિક સંપત્તિ કાયદાઓ 34

વિભાગીય પરિચય

વિદ્યાર્થીમિત્રો, આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે બૌદ્ધિક સંપદા કાયદા અને સંરક્ષણ માટેના સંધિઓ અને સંમેલનો વિશે ઊંડાણથી જાણકારી આપવાના મુખ્ય ઉદ્દેશ્યથી DIPACC - Paper – 5 - બૌદ્ધિક સંપદા પરની આંતરરાષ્ટ્રીય સંધિઓ અને સંમેલનો (International Treaties and Conventions on Intellectual Property) પાઠ્યક્રમનો સમાવેશ કરવામાં આવેલ છે. આ પાઠ્યક્રમદ્વારા બૌદ્ધિક સંપદા સંબંધિત વૈશ્વિક ધોરણો અને કાયદાકીય માળખાના પ્રભાવશાળી અભ્યાસમાં સહાય મળશે, જેથી તેઓ વિવિધ સંસ્થાઓ અને રાષ્ટ્રીય કાયદાઓ સાથે સુમેળ સાધી શકે.

વિદ્યાર્થીમિત્રો, પ્રથમ એકમ - વિશ્વ વ્યાપાર સંગઠન (World Trade Organization - WTO) દ્વારા WTOનું માળખું, કાર્યો અને તેના દ્વારા ઉદ્દભવેલા વૈશ્વિક વ્યાપાર નિયમન વિશે સમજ આપેલ છે. WTO અને બૌદ્ધિક સંપદા વચ્ચેના સંબંધો, WTOના સભ્યો માટેના કાયદાકીય બંધનો, અને WTO ના નિર્ણયોનો બૌદ્ધિક સંપદા ઉપર પડતી અસરોના અભ્યાસ માટે આવરી લેવાનો પ્રયત્ન કરેલ છે.

બીજા એકમમાં ટ્રિપ્સ (Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights - TRIPS) કરારના મુખ્ય પાસાઓનું અધ્યયન વર્ણવેલ છે. TRIPSના મુખ્ય હેતુઓ, વિશેષતાઓ અને વિકસિત, વિકાસશીલ અને અવિકસિત દેશોમાં તેના અમલીકરણ સંબંધિત માહિતી આપેલ છે. TRIPSના નાણાકીય અને કાયદાકીય પાસાંઓ પર પણ પ્રકાશ પાડ્યો છે.

ત્રીજા એકમ - સંમેલન અને સંધિઓ – 1માં, બૌદ્ધિક સંપદા ક્ષેત્રમાં મૌલિક અને મહત્વપૂર્ણ આંતરરાષ્ટ્રીય સંમેલનો અને સંધિઓનો પરિચય આપેલ છે. આંતરરાષ્ટ્રીય બૌદ્ધિક સંપદા સંમેલનોની શરૂઆત અને એના ઇતિહાસ, વિકાસ અને તેમનું અર્થતંત્ર પરના અસર વિશે સમજૂતી દર્શાવેલ છે.

ચોથા એકમ - સંમેલન અને સંધિઓ – 2માં વધુ અદ્યતન અને તાજેતરના બૌદ્ધિક સંપદા સંમેલનો અને સંધિઓ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવામાં આવેલ છે. આમાં નાની રાષ્ટ્રીય સંસ્થાઓ અને બૌદ્ધિક સંપદા સંરક્ષણના વૈશ્વિક નમૂનાઓ પર ચર્ચા કરેલ છે.

વિદ્યાર્થીમિત્રો, પાંચમા એકમ - આંતરરાષ્ટ્રીય બૌદ્ધિક સંપતિ કાયદાઓમાં આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદાકીય માળખાં, બૌદ્ધિક સંપદા સંરક્ષણ માટેના વૈશ્વિક સ્તરે લાગુ થયેલ માનકોનું વર્ણન કરેલ છે.

એકમ 1

વિશ્વ વ્યાપાર સંગઠન

-: રૂપરેખા :-

1.0 ઉદ્દેશો

1.1 પ્રસ્તાવના

1.2 વિશ્વ વ્યાપાર સંગઠન (Understanding WTO)

1.3 વિશ્વ વ્યાપાર સંગઠનનું માળખું (Strcture of WTO)

1.4 વ્યાપાર વાટાઘાટો અને ચર્ચા (Trade Negoriations and discussions)

1.5 અમલીકરણ અને દેખરેખ (Implementation and Nionitoning)

1.6 વિવાદ સમાધાન (Dispute Settlement)

1.7 ક્ષેત્ર (Out reach)

1.8 સચિવાલય અને બજેટ (Secretatat and Budget)

1.9 સારાંશ

1.10 તમારી પ્રગતિ ચકાસો

1.11 ચાવીરૂપ શબ્દો

1.12 સંદર્ભ સૂચિ

1.0 ઉદ્દેશો

વિદ્યાર્થી મિત્રો, આ એકમનાં અભ્યાસ બાદ તમે,

- વિશ્વ વ્યાપાર સંગઠનની માહિતી મેળવી શકશો.
- વિશ્વ વ્યાપાર સંગઠનનું માળખું જાણી શકશો.
- અમલીકરણ અને દેખરેખની માહિતી સમજશો.

1.1 પ્રસ્તાવના

વર્લ્ડ ટ્રેડ ઓર્ગેનાઈઝેશન (WTO) એક બહુપક્ષીય સંસ્થા છે જે વૈશ્વિક વેપારની દેખરેખ રાખે છે.

વર્લ્ડ ટ્રેડ ઓર્ગેનાઈઝેશન (WTO) ની સ્થાપના 1 જાન્યુઆરી, 1995ના રોજ મારકેશ કરાર હેઠળ કરવામાં આવી હતી, જેના પર 15 એપ્રિલ, 1994ના રોજ 123 દેશો દ્વારા હસ્તાક્ષર કરવામાં આવ્યા હતા, અને ટેરિફ અને વેપાર પરના જનરલ એગ્રીમેન્ટ (GATT), જે વર્ષ 1948 થી અમલમાં હતું.

વર્લ્ડ ટ્રેડ ઓર્ગેનાઈઝેશન (ડબ્લ્યુટીઓ) સભ્યો વચ્ચે વેપાર કરારોની વાટાઘાટો માટેનું માળખું અને WTO કરારો સાથે સહભાગીઓના અનુપાલનને લાગુ કરવાના હેતુથી વિવાદ

નિવારણ પ્રક્રિયા પૂરી પાડીને વેપારનું નિયમન કરે છે, અને પ્રતિનિધિઓ દ્વારા અથવા સભ્ય સરકારો દ્વારા સહી કરવામાં આવે છે અને તેમની સંસદો દ્વારા બહાલી આપવામાં આવે છે. ડબ્લ્યુટીઓ દ્વારા સંબોધવામાં આવેલી મોટાભાગની ચિંતાઓ ભૂતકાળની વેપાર ચર્ચાઓ, ખાસ કરીને ઉરુગ્વે રાઉન્ડ (1986-1994)માંથી ઉદ્ભવે છે.

વર્લ્ડ ટ્રેડ ઓર્ગેનાઈઝેશન (WTO) એ વૈશ્વિક સભ્યપદ ધરાવતું આંતરરાષ્ટ્રીય સંગઠન છે જે મુક્ત વેપારની હિમાયત કરે છે અને તેનું નિયમન કરે છે. આ ત્રણ રીતે પરિપૂર્ણ થાય છે.

પ્રથમ, તે હાલના આંતરરાષ્ટ્રીય વેપાર કરારના અમલીકરણની દેખરેખ રાખે છે. વેપારના સંદર્ભમાં દરેક સભ્યને મોસ્ટ ફેવર્ડ નેશનનો દરજ્જો આપવામાં આવે છે. પરિણામે, તેમની નિકાસ તરત જ ઓછી ડ્યુટીને પાત્ર છે. તે વેપાર વિવાદોને પણ ઉકેલે છે. મોટાભાગના મતભેદો ત્યારે થાય છે જ્યારે એક સભ્ય બીજા પર ડમ્પિંગનો આરોપ મૂકે છે. જ્યારે કોઈ કંપની વસ્તુઓના ઉત્પાદન માટેના ખર્ચ કરતાં ઓછી કિંમતે વસ્તુઓની નિકાસ કરે છે, ત્યારે તે નુકસાનમાં આમ કરી રહી હોવાનું કહેવાય છે. WTO સ્ટાફ તપાસ કરે છે, અને જો ઉલ્લંઘન જોવા મળે છે, તો WTO દ્વારા દંડ લાદવામાં આવે છે. ત્રીજું, તે ચાલુ વેપાર કરારની ચર્ચાઓનું નિરીક્ષણ કરે છે. 2006માં દોહા રાઉન્ડ સૌથી નોંધપાત્ર હશે. આનાથી તમામ સભ્યો વચ્ચે વેપાર સરળ બન્યો હોત. તે વિકાસશીલ દેશોની તેમની અર્થવ્યવસ્થાને વિસ્તૃત કરવાની ક્ષમતા પર મજબૂત ભાર મૂકે છે.

1.2 વિશ્વ વ્યાપાર સંગઠનની સમજૂતી (Understanding wio)

વિશ્વ વ્યાપાર સંગઠનએ આંતરરાષ્ટ્રીય મૂડી પર દેખરેખ રાખવા અને તેના ઉદારીકરણ માટે તેના સ્થાપકો દ્વારા રચવામાં આવેલું આંતરરાષ્ટ્રીય સંગઠન છે. આ સંગઠનની સત્તાવાર શરૂઆત 1 જાન્યુઆરી 1995ના રોજ સરાકેરા સમજૂતી હેઠળ 1947મા શરૂ થયેલા (GATT) જનરલ એગ્રી મેન્ટ ઓન ટેરિફસ એન્ડ ટ્રેડનું સ્થાન મેળવીને થઈ હતી.

વિશ્વ વ્યાપાર સંગઠન સભ્ય રાષ્ટ્રો વચ્ચે વેપારનું નિયમન કરે છે. તે વેપાર કરાર માટે મંત્રણા તેમજ મુસદ્દા માટે માળખું પૂરું પાડે છે. WTO સમજૂતી પર સભ્ય રાષ્ટ્રોની સરકારના પ્રતિનિધિઓ દ્વારા હસ્તાનર થયેલા હોય છે અને જે તે સભ્ય રાષ્ટ્રની સંસદ દ્વારા તેમને મંજૂરી મળેલી હોય છે.

વિશ્વ વ્યાપાર સંગઠન મોટે ભાગે આગળની વેપાર મંત્રણામાંથી ઊભા થયેલા મુદ્દા પર કામ કરે છે. ખાસ કરીને ઉરૂગ્વે મંગણાવી (1986-1994) ઊભા થયેલા મુદ્દા પર વિશ્વની મોટાભાગની વસ્તીનું પ્રતિનિધિત્વ કરતા ગરીબ દેશોની ભાગીદારી વધારવાના ઉદેશ સાથે હોદ્દા મહેણાની 2001માં શરૂઆત થઈ હતી.

વિશ્વ વ્યાપાર સંગઠન કુલ વિશ્વ વ્યાપારના 96 ટકાથી વધુનુ પ્રતિનિધિત્વ કરતા 153 સભ્ય રાષ્ટ્રો અને 30 નિરીક્ષકો ધરાવે છે. WTO નું મંત્રી પરિષદ એક જનરલ કાઉન્સિલ અને એક ડિરેક્ટર જનરલ દ્વારા સંચાલન થાય છે. મંત્રી પરિષદ દર બે વર્ષ મળે છે. જનરલ કાઉન્સલ મંત્રી પરિષદના નીતિ વિષયક નિર્ણયોનુ પાલન કરે છે જેના પર રોજબરોજના વહિવટની જવાબદારી હોય છે. ડિરેક્ટર જનરલની મંત્રી પરિષદ દ્વારા નિમણૂંક થાય છે. વિશ્વ વ્યાપાર સંગઠનનું મુખ્ય કાર્યાલય સેન્ટર વિલિયમ્સ રેપાર્ડ, જીનીવા, સ્વિટ્ઝરલેન્ડ ખાતે આવેલુ છે.

1.3 વિશ્વ વ્યાપાર સંગઠનનું માળખું (Strcture of WTO)

વિશ્વ વ્યાપાર સંગઠનનું માળખું તેની સર્વોપર સતા મંત્રીપરિષદ દ્વારા પ્રભુત્વ ધરાવે છે

જેમાં વિશ્વના બધાજ સભ્ય દેશોના પ્રતિનિધિઓ જોડાયેલા હોય છે જેને ઓછામાં ઓછા બે વર્ષ રાખવું જરૂરી છે અને જે બહુપક્ષીય વેપાર કરાર હેઠળ કોઈપણ બાબતો પર નિર્ણય લઈ શકે છે.

વિશ્વ વ્યાપાર સંગઠનનું દૈનિક કાર્ય સંખ્યાબંધ પેટા કંપનીઓ પર હોય છે મુખ્યત્વે જનરલ કાઉન્સિલ તમામ WTO ના સભ્યોની બનેલી હોય છે જેને મંત્રી પરિષદને રિપોર્ટ કરવાનો હોય છે. નિયમિત કાર્યની સાથે અને વિવાદ સમાધાન પ્રક્રિયાઓનું નિરીક્ષણ કરવું વેપાર નીતિની સમજૂતી કરવી વગેરે જેવા કાર્ય માટે મંત્રી પરિષદ જનરલ કાઉન્સિલ બે ખાસ રીતે બોલાવવામાં આવતી હોય છે.

મુખ્યત્વે જનરલ કાઉન્સિલ અન્ય ત્રણ મુખ્ય સંસ્થાઓને જવાબદારીઓ સાથેછે જેમ કે કાઉન્સિલ એક ટ્રેડ ઈન ગુડ્ઝે મુદાસર ટ્રેડ ઈન સરવિસ અને (TRIPS) ટ્રેડ રીલેટેડ આસ્પેક ઓફ ઈન્ટેલેકચ્યુલ પ્રોપર્ટી, એ મુખ્ય છે માલના વેપારને લગતા તમામ કરારો તેમજ કામગીરી અને દેખરેખ કાઉન્સિલ કોર ગુડ્સ દ્વારા કરવામાં આવે છે સર્વિસીસ માટેના કરારો એ ટ્રેડ ઈન સર્વિસીસ દ્વારા અને બૌદ્ધિક સંપત્તિને લગતા કામો એ ટ્રેડ ઇન સર્વિસીસ દ્વારા અને બૌદ્ધિક સંપત્તિને લગતા કરારો TRIPS દ્વારા કરવામાં આવે છે.

Structure of WTO વિશ્વ વ્યાપાર સંગઠનનું માળખું

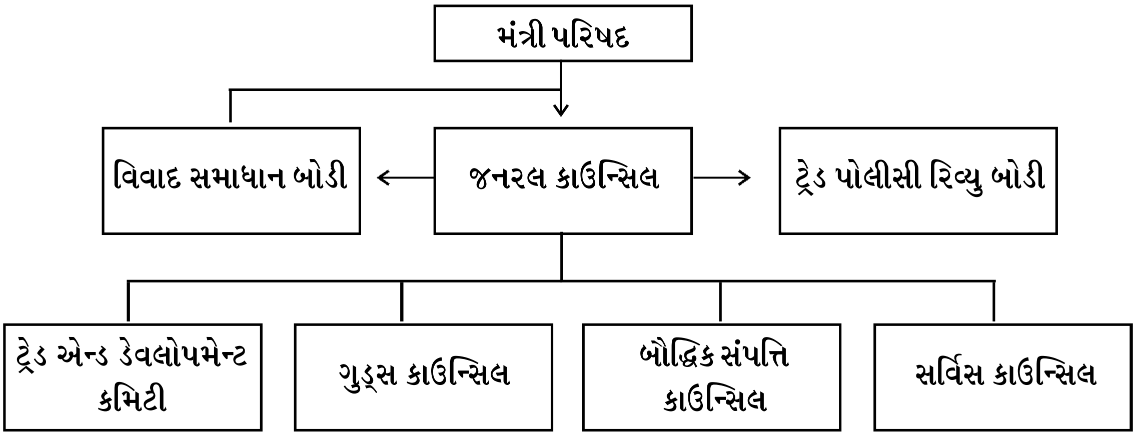

મંત્રી પરિષદ દ્વારા અન્ય ત્રણ સંસ્થાઓની સ્થાપના કરવામાં આવે છે અને જનરલ કાઉન્સિલને રિપોર્ટ કરે છે. જેમાં પ્રથમ વેપાર અને વિકાસ સમિતિ જે વિકાસશીલ દેશો વચ્ચેના કરારો કે ઈસ્યુઓ હોય તે સંભાળે છે બીજી સંસ્થા કમિટી ઓફ બેલેન્સ ઓફ પેમેન્ટ છે જે દેશો વચ્ચેની વ્યાપારને લગતા ઇસ્યુ કે બેલેન્સ એફ પેમેન્ટને લગતા ઇસ્યુની દેખરેખ રાખે છે. ત્રીજી કમિટી બજેટ કમિટી છે જે વિશ્વ વેપાર સંગઠનના ફાઈનાન્સ અને બજેટને લગતી દેખરેખ રાખે છે.

1.4 વ્યાપાર વાટાઘાટો અને ચર્ચા (Trade Negoriations and discussions)

વિશ્વ વ્યાપાર સંગઠનની મંશ્રી પરિષદ દ્વારા વિવિધ સમિતિઓની રચના કરવામા આવતી હોય છે. તેમાં વેપાર વાટાઘાટ સમિતિની રચના કરવામાં આવે છે. જેનું અધ્યક્ષ સ્થાન વિશ્વ વ્યાપાર સંગઠનના ડિરેક્ટર સંભાળે છે આ સમિતિ હાલ તો દોહા વિકાસ મંત્રણા પર કાર્ય કરી રહી છે.

નવેમ્બર - 2001માં કતારના દોહામાં WTO ની ચોથી મંત્રીમંડળના સંમેલનમાં સભ્યો સહિત વેપાર વાટાઘાટોના નવા તબક્કાની શરૂઆત કરવા સંમત થયા હતા તેઓ અન્ય મુદાઓ પર ખાસ કરીને વર્તમાન સમય ના કરારોના અમલીકરણ પર કામ કરવા સંમત થયા હતા. આ

સમગ્ર વાટાઘાટને દોહા ડેવલોપમેન્ટ એજન્ડા (DDA) ખભવા દોહા રાઉન્ડ કહેવામાં આવે છે આવા પ્રકારનો વાટાઘાટો એ વાટાઘાટો સમિતિ (INC) અને તેની સહાયક કંપનીઓમાં થતી હોય છે. વાટાઘાટો કરતી દરેક સંસ્થાઓ તેમના કાર્યને સંકલન કરી વાટાઘાટ સમિતિ (TNC) ને રિપોર્ટ કરે છે. ડાયરેક્ટર જનરલ તેના અધ્યક્ષ સ્થાને હોય છે.

જે વિષયો પર વાટાઘાટો કરવામાં આવે છે તેમાં મુખ્યત્વે કૃષિ, ફુડ સિક્યોરિટી સબસીડી લિમિટ, વિકાસ અને ગરીબી નાબુદી વિકાસને લગતી સબસીડી અને પોલીસીઓ, ટેરીફ કોટાનો વહિવટ, કૃષિ સિવાયની વસ્તુઓ માટે બજાર, સર્વિસીઝ, આંતરિક નિયમનો, GATS ના નિયમો અંગે, TRIPS બૌદ્ધિક સંપત્તિને લગતા કરારો અંગે ટેકનોલોજી ટ્રાન્સફર, વ્યાપાર અને વિકાસ, બૌદ્ધિક સંપત્તિને લગતા વિવાદો, વ્યાપાર અને કુદરતી વાતાવરણ પર્યાવરણ, વ્યાપારીક સુવિધાઓ અંગે, વિવાદના નિરાકરણ બાબતે વગેરે બાબતો પર વાટાઘાટો અને ચર્ચાઓ કરવામાં આવે છે.

1.5 અમલીકરણ અને દેખરેખ (Implementation and Monitoring)

WTO ના સભ્યોનો કામનો મોટો અને આવશ્યક ભાગ એ છે કે તેઓએ જે વાટાઘાટો કરી છે તે કેવી રીતે અમલ થાય છે તેનું નિરીક્ષણ કરવુ અને તેની પારદર્શિતા તપાસવી તેમાં પારદર્શિતાએ ખૂબ જ મહત્ત્વનો ભાગ ભજવે છે.

WTO ના નિયમોને ધ્યાનમાં રાખીને તેઓ વિવિધ કાયદાઓ, તેમજ લેવામાં આવેલા પગલાઓની અન્ય મુદાઓ સાથે ચર્ચા કરે છે. દરેક WTO ના સભ્યોએ સમયાંતરે તેવી વેપારનીતિ તેમજ સમગ્ર સમિક્ષા કરવી આવશ્યક છે. દરેક સભ્યોએ વિવિધ નીતિઓનો સમીક્ષા અહેવાલ સમયાંતરે WTO સચિવાલય કાર્યાલયમાં રજૂ કરવાનો હોય છે. જેને વૈશ્વિક વેપાર મોનિટરિંગ પણ કહેવામાં આવે છે. જેમાં દરેક વિષયો અને મુદાઓનો સમાવેશ થઈ જતો હોય છે.

WTO ની અલગ-અલગ કાઉન્સિલસ અને કમિટીઓ કેજેના દ્વારા WTO ના કરારોનું સમજૂતીઓનું અમલીકરણઅને મોનીટરીંગ થતુ હોય છે. જેમકે જનરલ કાઉન્સિલ, ગુડઝ કાઉન્સિલ, સર્વિસ કાઉન્સિલ, બૌદ્ધિક સંપત્તિની કાઉન્સિલ, વેપાર અને પર્યાવરણ, વેપાર અને વિકાસ સમિતિ, વેપાર અને ધિરાણ સમિતિ વેપાર અને ટેકનોલોજી હસ્તાંતરણ સમિતિ, સહકારી કરારોની સમિતિ ઈન્ફોરમેશન ટેકનોલોજીની સમિતિ, આંતરીક વેપાર કરાર સમજુતી સમિતિ વગેરે.

અલગ-અલગ સમિતિઓ દ્વારા વેપાર રિપોર્ટ તૈયાર કરી સમયાંરે તેની સમીક્ષા કરવામાં આવે છે તેમજ તેવું વ્યવસ્થિત રીતે મોનિટરિંગ કરવામાં આવે છે.

હાલની COVD-19 ની સ્થિતિને જોતા આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે આયાત નિયંત્રણો વધુ ભાર પૂર્વક અમલ કરાવી રહ્યા છે દરેક દેશો જેવાં સમિતિ અહેવાલ WTO ઓફિસમાં રજૂ કરવામાં આવ્યો છે.

1.6 વિવાદ સમાધાન (Dispute Settlement)

વિવાદ સમાધાન અથવા વિવાદ પતાવટ પ્રણાલી (Dipute Settlement System - DSS) ને WTO દ્વારા બહુપક્ષીય વેપાર પ્રણાલીનો કેન્દ્રિય આધાર સ્તંભ માનવામા આવે છે અને સંગઠનમાં વૈશ્વિક અર્થવ્યવસ્થાની સ્થિરતામા અનન્ય ફાળો રહેલો છે. જયારે કોઈપણ સભ્ય દેશ વેપાર નીતિનું ઉલ્લઘન કરે અથવા તો અસહમત થાય તો તેઓ એકપક્ષીય કાર્યવાહી કરવાને બદલે વિવાદોનું સમાધાન કરવાની બહુપક્ષીય પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરશે.

સામાન્ય રીતે જોઈએ તો વિવાદ સમાધાન બોર્ડ દ્વારા વિવિધ વિષયો પરના વિવાદોની પતાવટની જવાબદારી હોય છે WTO ના ભૂતપૂર્વ ડિરેક્ટર જનરલે WTO વિવાદ સમાધાન પદ્ધતિને વિશ્વની સૌથી સક્રિય આંતરરાષ્ટ્રીય ન્યાય પદ્ધતિ તરીક વર્ગીકૃત કરી હતી.

અહી આ પ્રકારની પદ્ધતિએ એક એવી પદ્ધતિ છે કે જેમાં વેપાર વધારવાની વાત કરવામાં આવે છે. તમામ સભ્યોના લાભ માટે વિવાદોના અસરકારક નિરાકરણને સુનિશ્ચિત કરવા માટે (DSB Dispute Settlement Board) વિવાદ સમાધાન બોર્ડ નો ભલામણો અથવા ચુકાદાઓનું તાત્કાલિક પાલન કરવુ આવશ્યક હોય છે.

1994મા WTO ના તમામ સભ્યો વિવાદ અથવા વિવાદ સમાધાન સમજૂતીના નિયમો અને કાર્યવાહી અંગેના કરાર પર સંમત થયા, ત્યારબાદ વિગતવાર નિયમોન અનુલક્ષીને સભ્યો દેશો 'કવચ કરાર' સંબંધિત વેપાર વિવાદોના સમાધાન માટે સલાહ- મંત્રણામાં સામેલ થઈ શકે છે અથવાજો નિષ્ફળ જાય તો WTO ની પેનલ દ્વારા કેસની સુનવાણી કરવામા આવતી હોય છે.

જો કે પરામર્શ દ્વારા જ વિવાદોનું સમાધાન કરવું તેને અગ્રતા આપવામાં આવે છે. જાન્યુઆરી -2008 સુધીમાં લગભગ 369 કેસમાંથી 136 નુ સંપૂર્ણ પેનલ પ્રક્રિયમાં પહોચ્યા હતા.

સામાન્ય રીતે 60 દિવસ પરામર્શ મધ્યસ્થી વગેરે પ્રક્રિયા ચાલે છે. 45 દિવસ પેનલ સેટ અને પેનલીસ્ટની નિમણૂંક કરવામાં આવે છે. 6 મહિનામાં પક્ષોને અંતિમ પેનલ અહેવાલ આપવાનો હોય છે 3 અઠવાડિયામાં WTO ના સભ્યોને અંતિમ પેનલ રિપોર્ટ આપવાનો હોય છે ત્યારબાદ 60 દિવસ માં વિવાદ સમાધાન બોર્ડ રિપોર્ટ અપનાવે છે જો અપિલના કરવામાં આવે તો, પરંતુ જો અપીલ કરવી હોય તો 60-90 દિવસમાં કરવી પડે છે ત્યાર બાદ 30 દિવસ માં વિવાદ સમાધાન બોર્ડ રિપોર્ટ કરે છે.

WTO ના વિવાદ સમાધાન પ્રક્રિયાના કાર્યમાં પક્ષકારો અને તૃતીય પક્ષોનો પણ સમાવેશ થાય છે. જેમાં વિવાદ સમાધાન બોર્ડની પેનલ, અપીલ બોડી, WTO સચિવાલય, આર્બિટ્રેટર્સ, સ્વતંત્ર નિષ્ણાતો અને ઘણી વિશેષ સંસ્થાઓ શામેલ હોઈ શકે છે.

જનરલ કાઉન્સિલની જેમ, (DSB) વિવાદ સમાધાન બોર્ડ WTO ના તમામ સભ્યોના પ્રતિનિધિઓનું બનેલી હોય છે.

1.7 ક્ષેત્ર (Out reach)

WTO દ્વારા સભ્ય દેશો માટે તેમજ જાહેર જનતા માટે અન્ય પ્રવૃત્તિઓ કરવામાં આવતી હોય છે. જેમાં Trade Dialogues ટ્રેડ ડાયલોગનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું જેમાં 60 સિનિયર બિઝનેસમેનને આંતરરાષ્ટ્રીય વેપાર અને તેને લગતા ઇસ્યુઓની ચર્ચા કરવા માટે એકઠા કરવામાં આવ્યા હતા. જેમાં નાના અને મધ્યમ દરમ્યાન ઉદ્યોગોને પ્રોત્સાહન વગેરે જેવા વૈશ્વિક વેપારને લગતા ઇસ્યુની ચર્ચા કરવામાં આવે છે.

WTO ના NGO સાથે પણ સંબંધો હોય છે. WTO સમયાંતરે NGO સાથે રહીને સેમિનાર, વર્કશોપ કરે છે. WTO દ્વારા પબ્લિક ફોરમનું આયોજન કરવામાં આવતું હોય છે. જેમાં વેપારના વિકાસ, ટેકનોલોજી ટ્રાન્સફર વગેરે જેવી બાબતો વિશે ચર્ચા કરવામાં આવે છે.

WTO સમયાંતરે G20, UNCTAD વગેરે જેવી ઇન્ટર ગર્વમેન્ટ ઓર્ગેનાઝેશન આંતરીક સરકારી સંસ્થાઓ પણ કાર્યરત હોય છે.

બિઝનેસ કોમ્યુનિટી સાથે સંપર્કમાં હોય છે તેમજ સમયાંતરે સારા વિશ્વ વેપાર માટે એવોર્ડ પણ અલગ - અલગ વેપારીઓ ને WTO દ્વારા પ્રોત્સાહન ઇનામ - એવોર્ડ આપવામાં આવતા હોય છે.

WTO સીધા સંપર્કમાં પણ હોય છે. લોકોના WTO ની વેબસાઇટ લગભગ એક મહિનામાં 2.3 મિલિયન લોકો જોતા હોય છે.

WTO દ્વારા સમયાંતરે આર્થિક વિકાસ પ્રક્રિયા વેપાર વિકાસ પ્રક્રિયા તેમજ તેમના પર સંશોધનની પ્રક્રિયા પણ કરવામાં આવતી હોય છે જેમાં વિવિધ દેશો, સંસ્થાઓ, નિષ્ણાતો સાથે ચર્ચા તેમજ વિવિધ દેશોમાં સેમિનાર વર્કશોપનું આયોજન કરવામાં આવતુ હોય છે.

1.8 સચિવાલય અને બજેટ (Secretariat and Budget)

WTO પાસે રેગ્યુલર બજેટ માટે 634 વ્યક્તિઓનો સ્ટાફ રોકાયેલો હોય છે. WTO દ્વારા તેના 159 સભ્યો પાસે બજેટ જાહેર કરવાનુ થતું હોય છે.

WTO નું સચિવાલય તેના મુખ્ય કાર્યાલય જીનીવા ખાતે આવેલું છે સચિવાલયનું મુખ્ય કાર્ય વિશ્વ વેપારના વિકાસ માટે ટૅક્નિકલ અને વ્યવસાયિક રીતે સહાય કરવી તેમજ વિવિધ કાઉન્સિલ તેમજ કમિટીને ટેકનીકલ આસીસ્ટન્ટની કામગીરી બજાવવી તેમજ જાહેર જનતામાં તેમજ મીડીયા ને માહિતી ની આપ-લે કરવી.

મુખ્યત્વે સચિવાલય અલગ-અલગ ફોર્મસ - લિગલ ફોર્મ્સ તેમજ રેકોર્ડ ને સાચવી રાખવાનું કાર્ય કરતું હોય છે. વિવાદ સમાધાન પ્રક્રિયાનો તમામ રેકોર્ડ પણ સાચવે છે. તેમજ સભ્ય દેશો અને અલગ - અલગ સરકારને કાયદાકીય કે અન્ય ટૅકનીકલ સહાય અથવાતો સલાહ આપવાનું કાર્ય પણ કરે છે.

બજેટ કમિટી હોય છે જે વહિવટી તેમજ ધીરાણને લગતા કાર્ય પર દેખરેખ રાખે છે અને બજેટ કમિટી સમયાંતરે ઓડિટ કરી તેનો રિપોર્ટ જનરલ કાઉન્સિલને આપે છે જનરલ કાઉન્સિલને આપે છે. ત્યારબાદ જનરલ કઉન્સીલ દ્વારા વાર્ષિક બજેટ સભ્યો સામે જાહેર કરવામાં આવે છે.

1.9 સારાંશ

વર્લ્ડ ટ્રેડ ઓર્ગેનાઈઝેશન (WTO) એ તેના પ્રથમ 20 વર્ષોમાં ઘણું બધું સિદ્ધ કર્યું છે, જે કદાચ તેના કેટલાક સ્થાપકોએ અનુભવ્યું હતું તેના કરતા પણ વધુ વૈશ્વિક વેપાર અવરોધો ઐતિહાસિક રીતે નીચા સ્તરે છે, આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારના ધોરણોને સમર્થન આપવામાં આવે છે, અને વધુને વધુ એકીકૃત અને નિયમો આધારિત વિશ્વ વેપાર પ્રણાલીમાં ભાગીદારી વ્યવહારીક રીતે સાર્વત્રિક બની રહી છે.

જેમ જેમ વધુ સભ્યો વિવાદ નિવારણ પ્રણાલીનો ઉપયોગ કરે છે, તેમ દરેક નવા કેસ સાથે WTO વેપાર કાયદો વધુ સુસંગત રીતે ઉભરી આવે છે.

WTOની નિખાલસતા અને દેખરેખની પ્રક્રિયાઓ દ્વારા, વધુ સભ્યોને માત્ર રાષ્ટ્રીય વેપાર નીતિ જ નહીં પરંતુ આંતરરાષ્ટ્રીય વેપાર સંબંધોને લગતી માહિતીની ઍક્સેસ હોય છે. નીતિનું સંકલન કરવા અને વિવાદોના ઉકેલ માટે વધુ સભ્યો WTO કાઉન્સિલ, સમિતિઓ અને કાર્યકારી જૂથો તરફ વળ્યા છે, "હાર્ડ પાવર" નિયમોમાં "સોફ્ટ પાવર" ઉમેરી રહ્યા છે.

1.10 તમારી પ્રગતિ ચકાસો

Q-1) વિશ્વ વ્યાપાર સંગઠન વિશે વિસ્તૃત ચર્ચા કરો.

....

....

....

....

....

Q-2) WTO ની વાટાઘાટો અને વેપારને લગતી ચર્ચાઓ વિશે સમજૂતી આપો.

....

....

....

....

....

- **ટુંકનોંધ લખો**

(1) વિશ્વ વેપાર સંગઠનનું માળખું

....

....

....

....

....

(2) વિવાદ સમાધાન

....

....

....

....

....

- **બહુવિકલ્પ પ્રશ્નો**

(1) WTO એટલે.....

(A) World Trade Organization

(B) World Tariff Organization

(C) World Trade Office

(D) Web Trade Office

—> જવાબ : (A)

(2) વિશ્વ વેપાર સંગઠનની સત્તાવાર શરૂઆત કઈ સમજૂતી હેઠળ થઈ છે ?

(A) તાસ્કંદ સમજૂતી (C) મેડ્રીડ સમજૂતી

(B) મરાકેશ સમજૂતી (D) પેરીસ સમજૂતી

—> જવાબ : (B)

(3) TNC એટલે શું ?

(A) Tariff National Confernce

(B) Trade National Coference

(C) Trude Negotiation Committee

(D) True National Committee

—> જવાબ : (C)

(4) GATT એટલે શું ?

(A) General Anerican Transport Tax

(B) Global American Transport Tax

(C) Global Agreemeat on Tariff and Trade

(D) General Agreement on Trande and Tariff

—> જવાબ : (D)

(5) DSB એટલે શું ?

(A) Dispute Settlement Board

(B) Dispute Settlement Bank

(C) Direct Settlement Board

(D) Direct Settlement Bank

—> જવાબ : (A)

(6) વિશ્વ વેપાર સંગઠનનુ મુખ્ય કાર્યાલય ક્યાં આવેલું છે ?

(A) ભારતમાં (C) લંડનમાં

(B) અમેરિકામાં (D) જીનીવામાં

—> જવાબ : (D)

1.11 ચાવીરૂપ શબ્દો

- **માળખું:** વ્યવસ્થાની અસરકારકતા અને સુવ્યવસ્થાને સુનિશ્ચિત કરવા માટે ભૌતિક અને માનસિક ઘટકોથી બનેલું માળખું.
- **વ્યાપાર વાટાઘાટો:** વેપારી સંધિ અને વિવેચનના માધ્યમથી બંને પક્ષોને લાભદાયી કરી શકે તેવા ઉકેલો શોધવાના પ્રયાસો.

- **અમલીકરણઃ** નીતિ, આયોજન કે કરારના અમલ માટે કારગર પગલાં લેવાથી થતી પ્રક્રિયા.
- **વિવાદ સમાધાનઃ** વિવાદિત પક્ષો વચ્ચે સબંધમાં શાંતિપૂર્ણ ઉકેલ લાવવાની અને બંને પક્ષોને માન્ય નક્કી કરવા માટેની પ્રક્રિયા.

1.12 સંદર્ભ સૂચિ

(1) www.wto.org

(2) https://unacademy.com/content/bank-exam/study-material/general-awareness/world-trade-organization-wto-history-facts/

(3) www.britannica.com/ international relations

-------------×-------------

એકમ 2

ટ્રિપ્સ કરાર - પૃષ્ઠભૂમિ અને ઈતિહાસ

-: રૂપરેખા :-

2.0 ઉદ્દેશો

2.1 પ્રસ્તાવના

2.2 ટ્રિપ્સ કરાર - પૃષ્ઠભૂમિક અને ઈતિહાસ (TRIPS Agreement - Background and History)

2.3 હેતુઓ (PurPose)

2.4 વિશેષતાઓ (Features)

2.5 વિકાસશીલ દેશોમાં અમલીકરણ (Implementation in developiny Countries)

2.6 ટ્રિપ્સ, ટ્રિમ્સ અને ગેટ્સ (TRIPS, TRIMS and GATS)

2.7 સારાંશ

2.8 તમારી પ્રગતિ ચકાસો

2.9 ચાવીરૂપ શબ્દો

2.10 સંદર્ભ સૂચિ

2.0 ઉદ્દેશો

વિદ્યાર્થી મિત્રો, આ એકમનાં અભ્યાસ બાદ તમે,

- ટ્રિપ્સ કરારનો ઈતિહાસ સમજી શકશો.
- ટ્રિપ્સ કરારના મુખ્ય હેતુઓ અને વિશેષતાઓ સમજી શકશો.
- ટ્રિપ્સ, ટ્રિમ્સ અને ગેટ્સ વિશે માહિતી પ્રાપ્ત કરી શકશો.

2.1 પ્રસ્તાવના

વિવિધ બૌદ્ધિક શોધ અને સર્જનાત્મકતા આજે વિશ્વ પર નોંધપાત્ર અસર કરે છે. જેમ જેમ આ નવીનતાઓ અને વિભાવનાઓ વધુ લોકપ્રિય અને સફળ થાય છે, તેમ તેમ તેમને પ્રોત્સાહન આપવા અને બચાવવા માટેના શોધકના પ્રયાસો વધુને વધુ નિર્ણાયક બને છે. સરહદો પાર માલ મોકલવા ઉપરાંત, વાણિજ્યની વિભાવના અને રાષ્ટ્રો માટે વેપારને શું ઉપયોગી બનાવે છે તેનો વિકાસ થયો છે. આજના આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારમાં, નવીનતા, સર્જનાત્મકતા અને બ્રાંડિંગ મૂલ્યના વિનિમયનો નોંધપાત્ર હિસ્સો ધરાવે છે. આ મૂલ્યને કેવી રીતે વધારવું અને નવીનતાથી ભરપૂર કોમોડિટીઝ અને સેવાઓને સરહદો પાર કરવા માટે તેને કેવી રીતે સરળ બનાવવું એ વિકાસ અને વેપાર નીતિમાં મહત્વપૂર્ણ પરિબળ બની ગયા છે.

બૌદ્ધિક સંપદા અધિકારોના વેપાર-સંબંધિત પાસાઓ (TRIPS) કરાર જ્ઞાન અને નવીનતાના વેપારને પ્રોત્સાહન આપવા, બૌદ્ધિક સંપદા વેપાર વિવાદોને ઉકેલવા અને વિશ્વ વેપાર સંગઠન (WTO) સભ્યોને તેમના સ્થાનિક લક્ષ્યોને અનુસરવાની સ્વતંત્રતા સુનિશ્ચિત

કરવા માટે મહત્વપૂર્ણ છે. કરાર એ બૌદ્ધિક સંપત્તિ અને વેપાર સંબંધોના મહત્વની ઔપચારિક સ્વીકૃતિ છે. TRIPS કરારનો વિગતવાર અભ્યાસ કરતા પહેલા, વ્યક્તિએ બૌદ્ધિક સંપદા અધિકારો (IPR) વિશે સંક્ષિપ્ત જ્ઞાન હોવું જોઈએ.

2.2 ટ્રિપ્સ કરાર - પૃષ્ઠભૂમિક અને ઈતિહાસ TRIPS Agreement - Background and History

TRIPS - Trade Related Aspect of Intetellectval Property Rights બૌદ્ધિક સંપત્તિ અધિકારના વેપારને લગતી બાબતો અંગેના કરાર.

સામાન્યત : ઉરૂગ્વે મંત્રણાનું ફળ સ્વરૂપ જે GATT Ganral Agrement on Tariff and Trade - ટેરીફ અને વેપાર અંગે સામાન્ય કરાર (1986-1994)માં TRIPS નો ઉદ્‌ભવ થયો હતો. આ અંતર્ગત યુરોપિયન યુનિયન, જાપાન અને અન્ય વિકસિત દેશો અમેરિકા દ્વારા તીવ્ર લોબીંગની પરાકાષ્ઠા હતી. આ હરીફાઈમાં બ્રાઝિલ જેવા વિકાસશીલ દેશો દ્વારા તરફેણ કરવામાં એકપક્ષીય આર્થિક પ્રોત્સાહનની ઝુંબેશ ને વેગ મળતો ગયો.

આ વૈશ્વિક હરિફાઈની સ્થિતિને હરાવવા માટે વેપાર ધારામાં ફેરફાર કરવાની જરૂર પડી હતી. અન્ય દેશોએ પણ આ પરિસ્થિતિને હરાવવા પ્રયત્ન કરેલ જેમકે ભારત, થાઈલેન્ડ કેરબિયન વગેરે પરિણામ સ્વરૂપ વેપાર નીતિને બૌદ્ધિક સંપત્તિના ધોરણો સાથે જોડવાની U.S. ની વ્યુહરચના, 1980ના દાયકાની શરૂઆતમાં ‘ફિઝર’ ખાતેના વરિષ્ઠ મેનેજમેન્ટરના ઉધોગ સાહસિકતાને શોધી શકાય છે.

ઉરૂગ્વે રાઉન્ડ પછી GATT એ WTO ની સ્થાપનાનો આધાર સ્તંભ બન્યો. કારણ કે TRIPS ને બહાલી આપવી એ WTO ની પ્રાથમિક જરૂરિયાત બની ગઈ હતી. WTO દ્વારા ખોલવામાં આવેલા અસંખ્ય આંતરરાષ્ટ્રીય બજારોમાં સખત પ્રવેશ મેળવવા ઈચ્છતા કોઈ પણ દેશને TRIPS દ્વારા ફરજીયાત કડક બૌદ્ધિક સંપત્તિના કાયદા લાગુ કરવા આવશ્યક છે.

2.3 હેતુ (Purpose)

TRIPS એ બૌદ્ધિક સંપત્તિ અધિકારના વેપારને લગતી બાબતોના કરાર છે. બૌદ્ધિક સંપત્તિના અધિકારોનું રક્ષણ કરવાનો મુખ્ય હેતુ રહેલો છે.

મુખ્યત્વે કોપીરાઈટ ધારોકોને, ટ્રેડમાર્ક ધારકોને ભૌગોલિક સંકેતો, ઔધોગીક ડિઝાઈન, પેટન્ટ, સંકલિત સર્કિટ લે-આઉટ ડિઝાઈન, ટ્રેડ સિક્રેટ વેપાર ગુપ્તતા, નવી છોડની જાતો વગેરેનું ‘ટ્રિપ્સ’ દ્વારા અમલીકરણ, પ્રક્રિયાઓ, ઉપાયો અને વિવાદોનું નિરાકરણ પણ સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે.

તમામ બૌદ્ધિક સંપત્તિના હક્કોનું રક્ષણ અને અમલ તકનીકી નવીનીકરણના પ્રમોશનમાં તેમજ તકનીકી જ્ઞાન, તેમજ ઉત્પાદકો અને વપરાશકર્તાઓના પરસ્પર લાભ માટે, સામાજીક અને આર્થિક કલ્યાણ માટે અનુકુળ રીતે તેના વિકાસમાં પાળો આપવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ પૂર્ણ કરી અધિકારો અને જવાબદારીઓનું સંતુલન જાળવશે.

2.4 વિશેષતા (Features)

TRIPS એ એક આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદાકીય કરાર છે. જે WTO ના તમામ સભ્યોને લાગુ પડે છે. તેમજ બૌદ્ધિક સંપત્તિના નિયમનો અંગેનો મહત્ત્વનો કરાર છે.

આ કરાર દ્વારા સૌપ્રથમ વખત મલ્ટિલેટરલ ટ્રેડિંગ સિસ્ટમમાં બૌદ્ધિક સંપત્તિ કાયદો રજૂ

કરવામાં આવ્યો હતો અને જે આજ સુધીનો બૌદ્ધિક સંપત્તિ પરનો સૌથી વ્યાપક બહુપક્ષીય કરાર ગણાય છે.

દોહા ઘોષણાએ WTO નું નિવેદન છે કે જે TRIPS ના અવકાશને સ્પષ્ટ કરે છે. આ કરારની વિશેષતા એ છે કે તે બૌદ્ધિક સંપત્તિ પર સંરક્ષણ અને વિકાસ પર ભાર મુકતો સૌપ્રથમ આંતરરાષ્ટ્રીય બહુપક્ષીય કરાર છે.

TRIPS હેઠળની જવાબદારીઓ તમામ સદસ્ય દેશો માટે સમાજ રૂપે લાગુ પડે છે તેમજ WTO ના અન્ય કરારોથી વિપરીત TRIPS પાસે શક્તિશાળી અમલ પદ્ધતિ છે.

આ કરાર દ્વારા દેશોને બૌદ્ધિક સંપત્તિ હકો માટે મજબુત સુરક્ષા પૂરી પાડવામાં આવે છે.

2.5 વિકાસશીલ દેશોમાં અમલીકરણ (Implementation in developing Countries)

સામાન્ય રીતે જોઇએ તો WTO અંતર્ગત વિકસિત દેશ વિકાસશીલ દેશ અને અલ્પ વિકસિત દેશ એવુ વર્ગીકરણ કરવામાં આવતુ હોય છે.

દુનિયાના સૌથી મોટી અર્થવ્યવસ્થા ધરાવતા દેશોપર TRIPS વધુ ધ્યાન કેન્દ્રીત કરે છે. હાલમાં કોઇએતો ભારત, બ્રાઝિલ અને ચીન એ બૌદ્ધિક સંપત્તિના શાસનને આકાર આપવાની સૌથી વધુ સંભાવના ધરાવતા ર્ષ્ટ્રો છે.

ટ્રિપ્સના અમલીકરણમાં સરળતા અને સુદૃઢતા રહે તે માટે સ્થાનિક નીતિઓ, કાયદાઓને લચીલા બનાવવામાં આવ્યા છે જેની બીજા વિકાસશીલ દેશો તેને અનુસરી શકે.

પેટન્ટમાં વધારો અને નવીન સંશોધનોમાં વધારો નવાને કારણે અર્થવ્યવસ્થામાં ભારતમાં વધારો અને લાભ થવા માંડયો છે.

ટ્રિપ્સની સરળતા અને અમલીકરણમાં લચીલાપન ને હિસાબે તેનો ઉપયોગ કરતા વિકાસશીલ દેશો દ્વારા ફાર્માસ્યુટિકલ પેટન્ટ સામે પડકારો હજુ ચાલુ રહેશે તેમજ ઔદ્યોગિક દેશો દ્વારા દ્વિપક્ષીય અને પ્રાદેશીક વેપાર કરાર દ્વારા ઉપલબ્ધ રાહતને નિયંત્રીત કરવાના પ્રયત્નો પણ કરવામાં આવશે.

2.6 ટ્રિપ્સ, ટ્રિમ્સ અને ગેટ્સ (TRIPS, TRIMS and GATS)

a) TRIPS Trade Related Intellectual Property Rights

બૌદ્ધિક સંપત્તિને અર્થ વ્યાપારી મૂલ્યવાળી માહિતી એવો કરી શકાય.

બૌદ્ધિક સંપત્તિનો અધિકાર એ વિચારો અને સર્જનાત્મક અભિવ્યક્તિને રક્ષણ પૂરૂ પાડતો અધિકાર છે. જેમા નીચે મુજબના અધિકારોનું રક્ષણ કરવામાં આવે છે.

a) પેટન્ટનું રક્ષણ

b) કોપીરાઈટનું રક્ષણ

c) ઔદ્યોગિક ડિઝાઈનનું રક્ષણ

d) ભૌગોલીક સંકેતો

e) ટ્રેડમાર્કસનું રક્ષણ

f) વેપારી રહસ્યો અને

g) સર્કિટ લે-આઉટ ડિઝાઈનનું રક્ષણ

b) TRIMS Trade Related Investment Measures વેપાર સંબંધિત રોકાણોના પગલાઓ

TRIMS એ દેશમાં વિદેશી રોકાણોના સંદર્ભમાં સરકાર દ્વારા લાદવામાં આવેલી કેટલી શરતો અથવા નિયંત્રણોનો ઉલ્લેખ કરે છે 'ટ્રિમ્સ' એ માર્ગ પ્રદાન કરે છે કે સભ્ય સરકારો દ્વારા વિદેશી મૂડીનો ભેદભાવ કરવામાં આવશે નહિ.

—> **<u>TRIMS ની સુવિધાઓ</u>**

(1) વિદેશી મૂડી પર લાદવામાં આવેલ પ્રતિબંધ નાબૂદ

(2) દેશી રોકાણકારોની સરખામણીએ વિદેશી રોકાણકારોને સમાન હક પ્રદાન કરવો.

(3) રોકાણોના કોઈપણ ક્ષેત્ર પર કોઈ પ્રતિબંધ નથી.

(4) વિદેશી રોકાણોના જથ્થા પર કોઈ ટોચ મર્યાદા નહિ.

(5) કાચા માલ અને અન્ય ઘટકોની આયાત પર પ્રતિબંધ નહિ.

(6) કુલ ઉત્પાદનો અને સામગ્રીનો ઉપયોગ કરવા માટે વિદેશી રોકાણકારો પર કોઈ દબાણ નહિ.

(7) અંતિમ ઉત્પાદનના ભાગની વિકાસ ફરજીયાત રહેશે નહિ.

(8) ડિવિડન્ડ વ્યાજ અને રોયલ્ટીના પરત પર પ્રતિબંધ દૂર કરવામાં આવશે.

c) GATS - General Agreement on Trade in Services સેવાઓના વેપારમાં સામાન્ય કરાર

એક જાણીતી હકીકત છે કે વૈશ્વિક દ્રશ્યમાં સેવાઓનો વેપારએ ઝડપથી વિકસિત ક્ષેત્ર છે. WTO અનુસાર વર્ષ-2001માં જીડીપીમાં લગભગ 60% ભાગ હતો. વિકાસશીલ દેશોમાં ખાસ કરીને સેવાઓનો વેપાર વધ્યો છે.

વિકાસશીલ દેશોમાં તેમની નિકાસમાં સેવાઓના કુલ વેપારમાં 50% વધુનો કબજો છે. ઝડપી વૃદ્ધિ અને પરીવર્તનને લીધે WTO ના સભ્યોને સેવાઓ અને તેમના વેપાર અંગેના નિયમોમાં ફેરફાર લાવવા માટે પ્રોત્સાહન આપાયુ હતુ. અને તે સંદર્ભે GATS 1, જાન્યુઆરી 1995ના રોજ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું.

વિદેશી સપ્લાયર્સ દ્વારા તેમના ઘરેલું બજારોમાં પ્રવેશ માટેની પ્રતિબદ્ધતા આપનારા રાષ્ટ્રોના નિયમો અને તેમના નિયમો સાથે કરારોનું કાર્ય હવે WTO ના સભ્ય દેશો દ્વારા કરવામાં આવશે.

દરેક WTO નો સભ્ય તેના રાષ્ટ્રીય સમયપત્રકમાં તે સેવાઓની સૂચિ આપે છે જે વિદેશી સપ્લાયર્સની બાંહેધરી લેવા માગે છે. બધા સદસ્ય દેશોને MFN મોસ્ટ ફ્રેવર્ડ નેશન્સ ગણવામાં આવશે. એટલે કે તમામ પ્રતિબદ્ધતા બધા સભ્ય દેશોને બિન - ભંદભાવપૂર્ણ ધોરણે લાગુ પડશે.

—> **<u>GATS ની મર્યાદા :</u>**

સામાન્ય રીતે GATS બે અપવાદો સાથે તમામ આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારવાળી સેવાઓને આવરી લે છે. સરકાર દ્વારા પ્રદાન કરવામાં આવતી સેવાઓ અને હવાઈ પરિવહન ક્ષેત્રમાંની સેવાઓ.

GATS દ્વારા મુખ્યત્વે સેવાઓનો વેપાર ચાર રીતે થઈ શકે છે :

a) એક દેશથી બીજા દેશમાં આપવામાં આવતી સેવાઓ (આંતરરાષ્ટ્રીય ટેલિકોમ સેવા)

b) એક દેશના ગ્રાહકો બીજા દેશની સેવાનો ઉપયોગ કરતા હોય (દા.પ. પર્યટન)

c) એક દેશની કંપની બીજા દશમાં સેવાઓ પ્રદાન કરવા માટે પેટા કંપનીઓ અથવા શાખા સ્થાપિત કરે. (દા.ત. બેંકિંગ)

d) પોતાના દેશથી અન્ય દેશમાં સેવાઓ પૂરી પાડવા માટેની મુસાફરી.

(દા.ત. અભિનેતા અથવા બાંધકામ કાર્યકર વગેરે)

એક કાર્યક્ષમ સેવાઓનું માળખુ આર્થિક સફળતા માટેનો આધાર પૂરો પાડે છે. ટેલીકોમ્યુનિકેશન, બેંકીંગ, વીમા અને પરિવહન સપ્લાય જેવી સેવાઓ તમામ ક્ષેત્રો માટે વ્યૂહાત્મક રીતે મહત્ત્વપૂર્ણ છે.

જેમ કે,

a) લોકો વિશ્વસ્તરની સેવાઓનો વપરાશ-લાભ લઈ શકે છે.

b) સેવાઓમાં વેપાર ઉદારીકરણ ઓંધા ખર્ચો પરિણમે છે જેની લોકો સર્વિસ સેક્ટરમાં રોકાણ કરવાનું પ્રોત્સાહન મળે છે.

c) દેશમાં વધુ FDI આકર્ષીત થાય છે જની દેશમાં નવી ટેકનોલોજી અને કુશળતા આવશે.

d) સ્થાનિક લોકોમાં જાગૃતિ આપશે...

- **ભારતમાં સેવા ક્ષેત્ર GATS**

વૈશ્વિક વલણને અનુરૂપ ભારતમાં સર્વિસ સેક્ટર બહુ ઝડપથી વિકસી રહયું છે અને ભારતના જીડીપીમાં સેવાઓનું યોગદાન 1998-1% થી વધીને 2% થયુ હતુ. ત્યારબાદ હાલ જે વધીને 51% જેટલું થયું છે.

ભારત સેવાઓ સંબંધિત માલ સામાનમાં પ્રબળ તુલનાત્મક લાભ પ્રદર્શિત કરે છે. સામાન્ય રીતે ભારતમાં ટેલિકોમ્યુનિકેશન, આઈટી, બીપીઓ અને બેંકીંગ અને વીમા એજે નાણાકીય સેવાઓ મૂખ્ય છે. ભારતે IT સેક્ટરમાં 100% અને ટેલિકોમ્યુનિકેશનમાં 51% થી વધુ FDI ને મંજૂરી આપી છે.

- **TRIPS કરારઃ વિકાસશીલ દેશો માટે વરદાન અથવા નુકસાન**

કરાર તેના તમામ ઘટકોમાં બૌદ્ધિક સંપદા અધિકાર સંરક્ષણના મૂળભૂત સ્તરોને લાગુ કરવા માટે સહી કરનાર સભ્ય રાષ્ટ્રો પર આવશ્યક અને ફરજિયાત આવશ્યકતાઓ લાદે છે.

જો કે, આ કરાર વિકાસશીલ રાષ્ટ્રો માટે દૂરગામી અસરો ધરાવે છે, કારણ કે કઠોર બૌદ્ધિક સંપદા પ્રતિબંધો આ વિસ્તારોમાં સ્વદેશી સાહસોના વિકાસને અટકાવે છે.

બૌદ્ધિક સંપદા અધિકારો, મહત્વપૂર્ણ હોવા છતાં, વિકાસશીલ રાષ્ટ્રોમાં સાવધાની સાથે અમલમાં મૂકવા જોઈએ કારણ કે તેઓ અર્થતંત્ર, જાહેર આરોગ્ય વગેરેને નુકસાન પહોંચાડી શકે છે. પેટન્ટ સંરક્ષણ શાસનના મુખ્ય પરિણામો ફાર્માસ્યુટિકલ્સ જેવા સ્થાનિક ક્ષેત્રોના વિસ્તરણ પર અવરોધક અસર ધરાવે છે.

બૌદ્ધિક સંપત્તિનો ઉપયોગ વિકાસશીલ રાષ્ટ્રોના હિતોને નિષ્ફળ બનાવવા માટે થવો જોઈએ નહીં, જેમ કે જાહેર આરોગ્ય, જેને પહેલેથી જ નુકસાન થઈ રહ્યું છે. પરિણામે, પુનઃમૂલ્યાંકન જરૂરી છે. આ ઉપરાંત, જ્યારે પરિસ્થિતિ તેમની માંગ કરે છે, ત્યારે બૌદ્ધિક સંપદા અધિકારોના અપવાદો અસરકારક અને કડક રીતે લાગુ કરવામાં આવશે.

TRIPS કરારની ગરીબ રાષ્ટ્રોમાં IPR સંરક્ષણ પર નોંધપાત્ર અસર થઈ છે પરંતુ વિકસિત દેશોમાં IPR સંરક્ષણ પર તેની થોડી સ્પષ્ટ અસર થઈ છે.

આ પરિણામ ઘણા વિકસિત દેશોમાં પહેલાથી જ અસ્તિત્વમાં રહેલી IPR સુરક્ષા પ્રણાલીની શક્ય તેટલી નજીક હોવા માટે TRIPS કરારોની જરૂરિયાતો સાથે સુસંગત છે.

TRIPS કરારનું પાલન કરવા માટે, વિકસિત દેશોએ તેમની નીતિઓમાં નોંધપાત્ર ફેરફારો કરવાની જરૂર નથી. અને એવા રાષ્ટ્રો કે જેઓ TRIPS કરારના WTO (એટલે કે વિકસિત દેશો) માં સમાવેશ માટે હિમાયત કરતા દેશોની નિકાસ પર ખૂબ આધાર રાખે છે તેઓ પ્રતિશોધક વેપાર દંડની શક્યતાને ગંભીરતાથી લઈ શકે છે કારણ કે તેઓ ખોવાયેલી નિકાસમાં ઘણા પૈસા ગુમાવે છે. આ આંતરરાષ્ટ્રીય આર્થિક વાટાઘાટોમાં બળજબરીપૂર્વકના ખતરા તરીકે TRIPS કરારની અસરકારકતા દર્શાવે છે.

2.7 સારાંશ

TRIPS કરારને ઘણીવાર બૌદ્ધિક સંપદા અધિકારોના રક્ષણ માટે સૌથી વ્યાપક પદ્ધતિ તરીકે ગણવામાં આવે છે.

તે અગાઉના IPR સંમેલનોને વધારે છે અને પ્રગટ કરે છે, જેમાંથી સૌથી મહત્વપૂર્ણ ઓગણીસમી સદીના અંતમાં પ્રથમ વખત તૈયાર કરવામાં આવ્યા હતા. ચોક્કસપણે, બૌદ્ધિક સંપદા અને કોપીરાઈટ્સ પર ક્રમશઃ આંતરરાષ્ટ્રીય નિયંત્રણને મંજૂરી આપવા માટે આ કરારો નિયમિત ધોરણે સુધારવામાં આવ્યા હતા.

જો કે, અગાઉના પુનરાવર્તન કવાયતના પરિણામોની સરખામણીમાં, TRIPS એગ્રીમેન્ટ એક જબરદસ્ત વૈચારિક કૂદકો રચે છે જે માત્ર IPRS ને આંતરિક રીતે કેવી રીતે જોવામાં આવે છે તે જ નહીં, પરંતુ તે કેવી રીતે અમલમાં આવે છે અને વિવાદોનું નિરાકરણ થાય છે તેમાં પણ ગહન પરિવર્તન લાવે છે.

2.8 તમારી પ્રગતિ ચકાસો

- **સવિસ્તાર જવાબ આપો :**

(1) TRIPS - કરારની પૂર્વભૂમિકા તથા ઇતિહાસ વિશે ચર્ચા કરો.

....

....

....

....

....

(2) TRIPS - કરારનો હેતુ અને વિશેષતા સમજાવો.

....

....

....

....

....

- **ટૂંકનોંધ લખો :**

(1) TRIMS - વેપાર સંબંધિત રોકાણોના પગલાંઓ.

....

....

....

....

....

(2) GATS - સેવાઓ અને વેપાર પર સામાન્ય કરાર.

....

....

....

....

....

....

- **બહુવિકલ્પ પ્રશ્નો :**

Q-1) TRIPS એટલે શું ?

a) - Trade-related aspects of Intellectual Property Rights.

b) - Transport - related Intellectoal Property Service.

c) - Trade-reserve Indian Property Service

d) - Trade-related aspects of International Property Rights.

Ans - (a)

Q-2) TRIMS **એટલે શું ?**

a) - Transport Related Investment Measures

b) - Trade - reserved Indian Measures

c) - Trade - retated Investment Measures

d) - Tariff - related Investment Measures.

Ans - (c)

Q-3) GATS **એટલે શું ?**

a) - Global Agreement on Trade in Services

b) - General Agreement on Trade in Services

c) - Global Aspects of Trade in Services

d) - General Aspects of Tariff in Services

Ans - (b)

Q-4) ઉરૂગ્વે રાઉન્ડ પછી શું WTO ની સ્થાપનાનો આધારસ્તંભ બન્યો.

a) - મેડ્રીડ કરાર

b) - પેરીસ કરાર

c) - GATT

d) - TRIMS

Ans - (c)

Q-5 **બૌદ્ધિક સંપત્તિમાં નિચેનાનો સમાવેશ થાય છે.**

a) - પેટન્ટ

b) - ટ્રેડમાર્ક

c) - કોપી રાટ

d) - વેપાર ગુપ્તતા

e) - ઉપરના બધા

Ans - (e)

Q-6 **વેપાર સંબંધિત રોકાણોના પગલાં [TRIMS] માં નીચેના મુદાઓનો સમાવેશ થાય છે.**

a) - વિદેશી મૂડી પર લાદવામાં આવેલ પ્રતિબંધ નાબૂદ

b) - રોકાણોના કોઈપણ ક્ષેત્રમાં કોઈ પ્રતિબંધ નથી.

c) - કાચામાલની આયાત પર પ્રતિબંધ નથી.

b) - ઉપરના બધાનો

Ans - (d)

2.9 ચાવીરૂપ શબ્દો

1. **ઈતિહાસઃ** ભૂતકાળની ઘટનાઓ અને સુધારાઓના આધારે, આઈટી અને સાયબર સિક્યુરિટીના ક્ષેત્રે થયેલા વિકાસનો સંક્ષિપ્ત સંગ્રહ.
2. **અમલીકરણઃ** સાયબર સિક્યુરિટીમાં નીતિઓ અને નિયમોને અસરકારક રીતે લાગુ કરવા માટેની પ્રક્રિયા.
3. **TRIMS :** ટ્રેડ-સંબંધિત રોકાણના પગલાં, જે વૈશ્વિક વેપારમાં ડિજિટલ ડેટા સુરક્ષાને પ્રોત્સાહન આપે છે.

4. **GATS :** જનરલ એગ્રીમેન્ટ ઓન ટ્રેડ ઇન સર્વિસીઝ, જે ઈ-કોમર્સ અને ડિજિટલ સુરક્ષાના નીતિગ્રહણમાં મહત્વ ધરાવે છે.

2.10 સંદર્ભ સૂચિ

(1) https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm7_e.htm

(2) https://www.wto.org/english/tratop_e/trips_e/intel2_e.htm

(3) https://www.wto.org/english/tratop_e/trips_e/tripfq_e.htm

(4) https://blog.ipleaders.in/all-you-need-to-know-about-the-trips-agreement/

-------------×-------------

એકમ 3

સંમેલન અને સંધિઓ - I

-: રૂપરેખા :-

3.0 ઉદ્દેશો

3.1 પ્રસ્તાવના

3.2 પેરીસ સંમેલન (Paris Convention)

3.3 બર્ન સંમેલન (Berne Convention)

3.4 હેગ સમજૂતી (The Hague Agreement)

3.5 મેડ્રીડ કરાર સમજૂતી (The Mladrid Agrecnent)

3.6 વૈશ્વિક/આંતરરાષ્ટ્રીય બૌદ્ધિક સંપત્તિ સંગઠન કોપીરાઈટ સંધિ (WIPO Copyright Treaty - (WCT))

3.7 સારાંશ

3.8 તમારી પ્રગતિ ચકાસો

3.9 ચાવીરૂપ શબ્દો

3.10 સંદર્ભ સૂચિ

3.0 ઉદ્દેશો

વિદ્યાર્થી મિત્રો, આ એકમનાં અભ્યાસ બાદ તમે,

- પેરિસ સંમેલન વિશે જાણશો.
- બંને સંમેલનની માહિતી મેળવશો.
- હેગ સમજૂતી સમજશો.
- મેડ્રીડ કરાર સમજૂતીની ચર્ચા કરશો.

3.1 પ્રસ્તાવના

ભારતમાં બૌદ્ધિક સંપદા અધિકારો માટે પૂરતું કાનૂની રક્ષણ છે. ભારતમાં જન્મેલા બૌદ્ધિક સંપદાના સંચાલન અને વહીવટમાં આ કાયદાઓ અસરકારક સાબિત થયા છે.

પરંતુ અમારા રજિસ્ટર્ડ IP ની વિશ્વવ્યાપી સ્થિતિ વિશે શું? કલ્પના કરો કે એક નવો IP ઉભરી આવ્યો છે તે વિશ્વને જણાવવું કેટલું પડકારજનક બનશે.

IP નો નોંધાયેલ માલિક ક્યા માધ્યમથી બીજા દેશનો સંપર્ક કરશે જેથી કરીને ત્યાં તેમનો IP રજીસ્ટર થાય અને તેમના અધિકારોનું રક્ષણ થાય?

અહીં આંતરરાષ્ટ્રીય સંમેલનો અને સંધિઓ સમગ્ર વિશ્વમાં બૌદ્ધિક સંપદાની સુવિધા અને દેખરેખ કરવાનું સરળ બનાવે છે. આ સંમેલનો અને સંધિઓના પ્રાથમિક ધ્યેયો પક્ષોના તમામ સહભાગી રાષ્ટ્રોમાં બૌદ્ધિક સંપદા અધિકારો અને બૌદ્ધિક સંપદાને લગતી નિયંત્રિત

બાબતોના રક્ષણને પ્રોત્સાહન આપવાનો છે. આ સંમેલનનો અને સંધિઓ તેના તમામ સભ્ય દેશો માટે એક વૈશ્વિક પ્લેટફોર્મ બનાવે છે જેઓ બૌદ્ધિક સંપદા ક્ષેત્રના વિકાસ માટે આતુર છે.

3.2 પેરીસ સંમેલન (Paris Convention)

ઔદ્યોગિક સંપત્તિના સંરક્ષણ માટે 20 માર્ચ, 1883માં સૌપ્રથમ પેરીસમાં સંમેલન થયું હતુ. આ સંમેલન હાલમાં પણ અમલમાં છે. સંમેલનની મુખ્ય પાયાની જોગવાઈઓ ત્રણ રીતે વર્ગીકૃત કરવામાં આવી છે.

1) - રાષ્ટ્રીય ઉપચાર

2) - અગ્રતા અધિકાર અને

3) - સામાન્ય નિયમાં

1880માં પેરીસમાં રાજદ્વારી પરિષદ બાદ સંમેલનમાં 1883માં 11 દેશોએ સહી કરેલી હતી જેમાં બેલ્જિયમ, બ્રાઝીલ, ફ્રન્સ, ગ્વાટેમાલા, ઇટાલી, નેધરલેન્ડ, પોર્ટુગલ, અલ-સાલ્વાડોર, સાર્બિયા, સાર્બિયાએ સંમેલનને વખોડી કાઢ્યું હતું. પરંતુ પાછળથી તેને ફરીથી પ્રવેશ આપવામાં આવ્યો હતો.

આ સંધિનો સુધારો બેલ્જીયમના બ્રસેલ્સમાં 14 ડિસેમ્બર-1900ના રોજ, તેમજ U.S. માં વોશિગ્ટનમાં 2 જૂન 1911 ના રોજ, નેધરલેન્ટના હેગમાં 6 નવેમ્બર, 1925 ના રોજ, લંડનમાં 2 જૂન, 1934ના રોજ, પોર્ટુગલના લિસ્બનમાં 31 ઓક્ટો, 1958 ના રોજ, સ્ટોકહોમમાં 14 જુલાઈ 1967ના રોજ અને સ્વીડનમાં 28 સપ્ટેમ્બર, 1979ના રોજ સુધારો કરવામાંઆવ્યોહતો.

આ સંમેલનને - સંધિને અગ્રતા અધિકાર સંધિ પણ કહેવામા આવે છે.

- <u>કેટલાક આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રદર્શનોમાં બતાવેલ માલ માટે અસ્થાયી સંરક્ષણ</u>

  પેરીસ સંમેલનની કલમ 11(1) મુજબ જરૂરી છે કે સંઘના દેશો 'પેટન્ટેબલ આવિષ્કારો, ઉપયોગી નમૂનાઓ, ઔદ્યોગિક ડિઝાનમ અને ટ્રેડમાર્કને અસ્થાયી સંરક્ષણ આપે.

- <u>યુનિયનના વિવિધ દેશોમાં પેટેન્ટેસ અને ટ્રેડમાર્કસની પરસ્પર સ્વતંત્રતા</u>

  આર્ટિકલ - 46 અને 6 મુજબ પેટન્ટ અને ટ્રેડમાર્ક માટે વિદેશીઓ માટે પેટન્ટ માટેની અરજી અથવા ટ્રેડમાર્ક નોંધણી સભ્ય રાષ્ટ્ર દ્વારા તેમના રાષ્ટ્રીય કાયદા અનુસાર નક્કી કરવામાં આવશે.

- જાન્યુઆરી-2019 સુધીમાં આ કરારમાં - સંમેલનમાં 177 કરાર કરનાર સભ્ય દેશો છે જે તેને વિશ્વવ્યાપી રીતે સ્વીકૃત સંધિઓનું એકમ બનાવે છે.

- પેરીસ સંમેલનનું સંચાલન - વિશ્વ બૌદ્ધિક સંપત્તિ સંગઠન (WIPO) દ્વારા કરવામાં આવે છે. જે જીનીવા - સ્વિટ્ઝરલેન્ડ ખાતે સ્થીત છે.

3.3 બર્ન સંમેલન (Berne Convention)

બને સંમેલન મુક્યત્વે સાહિત્વીક રક્ષણ અને આર્ટીક્ટીક કાર્યો માટે ઓળખવામાં આવે છે. જે 1886માં બર્ન-સ્વિટ્ઝરલેન્ડ ખાતે સૌપ્રથમ યોજવામાં આવ્યુ હતુ.

આ સંમેલન 9 સપ્ટેમ્બર, 1886માં થયુ હતુ. જેનો અમલ 5 ડિસેમ્બર, 1887માં કરવામાં આવ્યો હતો.

આ કન્વેન્શન દ્વારા આધુનિક કોપીરાઈટ કાયદાના કેટલાક પાસાઓને ઔપચારિક રીતે

ફરજીયાત રાખે છે. તે મુજબ રજીસ્ટ્રેશનની જરૂરિયાત કરતા કામ 'નિશ્ચિત' થાય તે ક્ષણે જ કોપીરાઈટ અસ્તિત્વમાં આવે છે.

આ સંમેલન હેઠળ રચનાત્મક કાર્યો માટે કોપીરાઈટ તેમના નિર્માણ પર ભાર મૂકયા વિના અથવા જાહેર કર્યા વિના આપમેળે અમલમાં મૂકાય છે. સંમેલનનું પાલન કરતા દેશોમાં લેખકને કોપીરાઈટ માટે નોંધણી કરવાની કે અરજી કરવાની જરૂર નથી. સંમેલનને બહાલી આપતા કોઈપણ દેશના સ્થાનિક લેખકોની જેમ કોપીરાઈટ કરેલી સામગ્રીને વિદેશી લેખકોને સમાન અધિકારો અને સગવડ આપવામાં આવે છે.

બર્ન - કન્વેન્શન પહેલા કોપીરાઈટનો કાયદો આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે અ-સંકલીત રહ્યો હતો. 1883માં ઔદ્યોગિક સંપત્તિના સંરક્ષણ માટેના પેરિસ સંમેલનના પગલે બર્ને કન્વેન્શનનું પાલન થયુ, જેણે આજ રીતે અન્ય પ્રકારની બૌદ્ધિક સંપત્તિના આંતરરાષ્ટ્રીય એકીકરણ માટે એક માળખું બનાવ્યું જેમાં પેટન્ટ, ટ્રેડમાર્ક અને ઔદ્યોગિક ડિઝાઈનનો સમાવેશ થાય છે.

પેરિસ સંમેલનની જેમ બર્ન સંમેલને વહીવટી કાર્યોને સંચાલીત કરવા માટે એક બ્યુરોની સ્થાપના કરી. 1893માં આ બન્નેના બ્યુરો મર્જ થઈ ગયા અને બન્નેમાં સ્થિત બૌદ્ધિક સંપત્તિના સંરક્ષણ માટે યુનાઈટેડ ઈન્ટરનેશનલ બ્યુરોક્સ તરીકે જાણીતા બન્યા.

બર્ન સંમેલન છેલ્લે પેરીસમાં 1979માં સુધારવામાં આવ્યું હતું. બર્ન કન્શેશનમાં હજુ ઘણા દેશોએ સહી જતી કરી. આ સંમેલન સ્વીકારવા માટે તેના નિયમોનું પાલન કરવું જરૂરી છે.

ઓગસ્ટ-2020 સુધીમાં 179 રાજયો બર્ન સંમેલનના સભ્યો - પક્ષો રહ્યા છે. આમાં સંયુક્ત રાષ્ટ્રના 176 સભ્ય દેશોનો પણ સમાવેશ થાય છે.

3.4 હેગ સમજૂતી (The Hague Agreement)

હેગ સમજૂતી કે કરાર મુખ્યત્વે ઔદ્યોગિક ડિઝાઈનની આંતરરાષ્ટ્રીય નોંધણીને લગતો છે. જે 1925માં કરવામાં આવ્યો હતો અને ત્યારે તે સમાપ્ત થયો હતો.

હેગ કરારના બે અધિનિયમ હાલમાં કાર્યરત છે. 1999નો કાયદો અને 1960નો કાયદો. સપ્ટેમ્બર-2009માં આંતરરાષ્ટ્રીય ડિઝાઈન નોંધણી પ્રણાલીના એકંદર વહીવટને સરળ અને સુવ્યવસ્થિત કરવાનો હેતુ રાખવામાં આવ્યો.

આંતરરાષ્ટ્રીય ડિઝાઈન રજીસ્ટ્રેશન ફક્ત પ્રાકૃતિક વ્યક્તિ અથવાતો કનેકશન ધરાવતી કાનૂની એન્ટિટી દ્વારા જ મેળવી શકાય છે. આ કરાર દ્વારા ઔદ્યોગિક ડિઝાઈન નોંધણીનું સંચાલન પણ સરળ બનાવે છે, કારણ કે ત્યારબાદના ફેરફારો રેકોર્ડ કરવાનું અને એક પ્રક્રિયાગત પગલાં દ્વારા આંતરરાષ્ટ્રીય નોંધણીનુ નવીનીકરણ શકય બને છે.

આંતરરાષ્ટ્રીય અરજીને 1999ના કાયદા અથવા તો 1960ના કાયદા અથવા બંને દ્વારા સંચાલિત કરી શકાય છે. દરેક રેકોર્ડ WIPO ની વેબસાઈટ પર મૂકવામાં આવતો હોય છે. આવા પ્રકારની ઔદ્યોગિક ડિઝાઈનની આંતરરાષ્ટ્રીય જોડણીઓ આંતરરાષ્ટ્રીય ડિઝાઈન બુલેટિનમાં પ્રકાશિત કરવામાં આવે છે. નિયુક્ત કરાર કરનાર પક્ષોના આધારે, અરજદારોને વિનંતી કરી શકે છે કે આંતરરાષ્ટ્રીય નોંધણીની તારીખથી 30 મહિનાથી વધુ સમયગાળા સુધી આપવા જો પ્રાધાન્યતાનો દાવો કરવામાં ન આવે તો, પ્રાધાન્યતાની તારીખથી પ્રકાશન મુલતવી રાખવામાં આવે છે.

આ કાયદા મુજબ સમજૂતી મુજબ સંરક્ષણની મુદત 5 વર્ષની છે. ઓછા વિકસિત દેશો માટે ઔદ્યોગિક ડિઝાઈન્સ નોંધણીથી ફી નિર્ધારિત રકમના 10 ટકા સુધી ઘટાડવામાં આવે છે.

હેગ કરારથી એક યુનિયન બનાવવામાં આવ્યું હતું જેનું 1970થી અમલમાં મૂકવામાં આવ્યું હતું.

3.5 મેડ્રીડ કરાર સમજૂતી (The Madrid Agreement)

મેડ્રીડ કરાર એ ટ્રેડમાર્કની આંતરરાષ્ટ્રીય નોંધણી માટે કરવામાં આવ્યો છે. કોઈપણ માર્ક-ચિન્હ્ની આંતરરાષ્ટ્રીય નોંધણી આ કરાર સમજૂતી દ્વારા સંચાલિત થાય છે તેવુ 1891માં અમલમાં આવ્યા તે મુજબ એક એવી સીસ્ટમ બનાવવામાં આવી કે ચિન્હ્-છાપના રક્ષણ માટે આંતરરાષ્ટ્રીય રક્ષણ માટે નોંધણીની વ્યવસ્થા સરળતાથી થઈ શકે.

આંતરરાષ્ટ્રીય છાપ-ચિન્હ્-માર્ક ને લગતો મેડ્રીક કરારએ સપ્ટેમ્બર 28, 1979ના રોજ સુધારેલ છે આ કરાર હેઠળના સામાન્ય નીયમો તેમજ કરાર સાથે સંબંધિત પ્રોટોકોલ 1 ફેબ્રુઆરી, 2019 થી લાગુ કરવામાં આવ્યા છે, તેમજ તેજ દિવસની વિવિધ વહિવટી સૂચનાઓ પણ અમલમાં મુકવામાં આવી છે.

મેડ્રીડ કરાર હેઠળ 2019માં મેડ્રીડ પ્રોટોકોલ હેઠળ આંતરરાષ્ટ્રીય નોંધણી માટેની માર્ગદર્શિકા બનાવવામા આવી છે. આ માર્ગદર્શિકા મુખ્યત્વે અરજદારો અને માર્ક-છાપ-ચિન્હના આંતરરાષ્ટ્રીય નોંધણી ના ધારકો, તેમજ મેડ્રીડ યુનિયનના સભ્યો રાજયો ના સક્ષમ વહિવટી અધિકારીઓ માટે છે. તે તેમને આંતરરાષ્ટ્રીય નોંધણી પ્રક્રિયાના વિવિધ પગલાંઓ તરફ દોરી જાય છે. અને મેડ્રીડ કરાર એ સામાન્ય નિયમોની આવશ્યકતાઓને સમજાવે છે.

એટલેકે આ કરારમાં ખોટા ભ્રામક - છેતરપિંડી યુકત માર્ક-ચિન્હ-છાપથી આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તર પર સંરક્ષણ પ્રદાન કરવામાં આવે છે.

3.6 વૈશ્વિક/આંતરરાષ્ટ્રીય બૌદ્ધિક સંપત્તિ સંગઠન કોપીરાઈટ સંધિ WIPO Copyright Treaty - (WCT)

WIPO કોપીરાઈટ સંધિએ બર્ન સંમેલન હેઠળ એક વિશેષ પ્રકારનો કરાર છે જે ડિજીટલ વાતાવરણમાં કામોના રક્ષણ અને તેમના લેખકોના અધિકારો સાથે સંબંધિત છે. બને સંમેલન દ્વારા આ સંધિમાં માન્યતાના અધિકારો ઉપરાંત તેમને કેટલાક આર્થિક અધિકારો પણ આપવામાં આવે છે. આ સંધિ બે વિષયોને વધુ સંરક્ષણ આપવાની વાત કરે છે.

1) કોમ્પ્યુટર પ્રોગ્રામ તેમની અભિવ્યક્તિના સ્વરૂપ ગમે તે હોય તેને કોપીરાઈટ દ્વારા રક્ષણ આપવુ અને

2) ડેટા અને અન્ય સામગ્રી ડેટાબેસનું સંકલનને રક્ષણ પુરૂ પાડવું કોપીરાઈટ દ્વારા

સામાન્ય રીતે 1996માં આ સંધિ અસ્તિત્વમાં આવી. આ કરાર એ બને કન્વેન્શન હેઠળ અસ્તિત્વ ધરાવે છે. એટલે તેમનું પાલન કરવું એ અનિવાર્ય બની રહે છે. સાહિત્યિક અને કલાત્મક કાર્યોના રક્ષણ માટે લેખકો માટેના અધિકારોનું વિસ્તરણ કરવામાં આવે છે જેમાં

a) વિતરણ અધિકાર

b) ભાડાનો અધિકાર અને

c) લોકો માટે સંદેશાવ્યવહારનો વ્યાપક અધિકાર

અહીં આ કરાર દ્વારા કાર્યના સંરક્ષણની અવધી ઓછામા ઓછી 60 વર્ષ હોવી આવશ્યક છે. સંધિ દ્વારા લેખકોને તેમના હક્કો માટે કાનૂની ઉપાયો પુરા પાડવામાં આવે છે. આ સંધિ પ્રત્યેક કરાર કરનાર પક્ષને તેની કાનૂની પ્રણાલી અનુસાર સંધિનો ઉપયોગ સુનિશ્ચિત કરવા માટે જરૂરી પગલાંઓ અપનાવવાની ફરજ પાડે છે.

આ સંધિ 1996માં પૂર્ણ થઈ હતી અને 2002માં અમલમાં આવી હતી. આ સંધિ WIPO ના સભ્યો અને યુરોપીયન સમુદાય માટે ખુલ્લી છે. સંધિ દ્વારા રચાયેલી વિધાનસભા અન્ય આંતર સરકારી સંગઠનોને સંધિનો પક્ષ બનવા માટે પ્રવેશ આપવાનું નક્કી કરી શકે છે.

3.7 સારાંશ

બૌદ્ધિક સંપત્તિનું ક્ષેત્ર નાટકીય રીતે વિસ્તરી રહ્યું છે. એકસાથે બૌદ્ધિક સંપદા અધિકારોનું રક્ષણ અને અમલ કરવાની જરૂરિયાત વિશ્વભરમાં ઓળખવામાં આવી છે. બૌદ્ધિક સંપદાના વિજ્ઞાનને વિજ્ઞાનની જેમ પારદર્શક બનાવવા માટે, ઘણી આંતરરાષ્ટ્રીય સંસ્થાઓ બૌદ્ધિક સંપદાના ક્ષેત્રમાં વધુ ઊંડાણપૂર્વક અભ્યાસ કરવા માટે અત્યંત સખત મહેનત કરી રહી છે. સંમેલનો અને સંધિઓની મદદથી, વિશ્વને એકસાથે આવવા અને ધોરણો અને વિચારધારાઓ સ્થાપિત કરીને IPR-સંબંધિત મુદ્દાઓને સંબોધવા માટે એક નવું પ્લેટફોર્મ બનાવવામાં આવ્યું છે.

3.8 તમારી પ્રગતિ ચકાસો

- **પ્રશ્નોના સવિસ્તાર જવાબો આપો.**

(1) પેરીસ સંમેલનની વિસ્તૃત ચર્ચા કરો.

....

....

....

....

....

(2) બર્ન સંમેલનની વિસ્તૃત ચર્ચા કરો.

....

....

....

....

....

- **ટૂંકનોંધ લખો :**

1) WIPO કોપીરાઈટ સંધિ

....

....

....

....

....

2) હેગ સમજૂતી કરાર

....

....

....

....

....

- **બહુવિકલ્પ પ્રશ્નો**

(1) **પેરીસ સંમેલન ક્યા હેતુ માટે કરવામાં આવ્યું હતું.**

a) - ઔદ્યોગિક સંપત્તિના સંરક્ષણના હેતુ માટે

b) - પર્યાવરણ માટે

c) - અંતરિક્ષ માટે

d) - સામાજીક સુધારણા માટે

Ans - (a)

(2) **બર્ન સંમેલન ક્યા હેતુ માટે કરવામાં આવ્યું હતું.**

a) - પર્યાવરણ સંરક્ષણ માટે

b) - ઉપગ્રહોના સંરક્ષણ માટે

c) - સાહિત્યિક અને આર્ટિસ્ટીક કાર્યો માટે

d) - ઉપરના માંથી એક પણ નહિ.

Ans - (c)

(3) **હેગ સમજૂતી કે કરાર કઈ બાબતનો છે.**

a) - ઊર્જા વિકાસ બાબતે

b) - ઔદ્યોગિક ડિઝાઈનની આંતરરાષ્ટ્રીય નોંધણી

c) - અંતરિક્ષ સંરક્ષણ માટે

d) - ઉપરના બધાજ

Ans - (b)

(4) મેડ્રીડ કરાર એ કઈ બાબતનો છે.

a) - સામાજીક સુધારણા માટેનો

b) - પર્યાવરણ રક્ષણ માટેનો

c) - આંતરરાષ્ટ્રીય સુરક્ષા અંગેનો

d) - ટ્રેડમાર્કની આંતરરાષ્ટ્રીય નોંધણી માટે

Ans - (d)

(5) **WIPO એટલે શું ?**

a) - World Intellectual Property Organization

b) - West Indian Property Office

c) - World Intellectual Person organization

d) - West Indian Post Office

Ans - (a)

(6) **પેરીસ સંમેલનની મુખ્ય જોગવાઈઓમાં નીચેના મુદ્દાઓનો સમાવેશ થાય છે.**

a) - રાષ્ટ્રીય ઉપચાર

b) - અગ્રતા અધિકાર

c) - સામાન્ય નિયમો

b) - ઉપરના બધા

Ans - (d)

3.9 ચાવીરૂપ શબ્દો

- **પેરીસ સમજુતીઃ** વિશ્વભરમાં ઔદ્યોગિક સંપત્તિના સંરક્ષણ માટેના માળખાને આધારે મૌલિક હક્કોની માન્યતા આપતી વૈશ્વિક સમજુતી.
- **હેગ સમજુતીઃ** ઔદ્યોગિક ડિઝાઇનના આંતરરાષ્ટ્રીય નોંધણી માટેનું વૈશ્વિક મંચ, જે વિવિધ દેશોમાં ડિઝાઇનના સંરક્ષણને સરળ બનાવે છે.
- **મેડ્રીડ સમજુતીઃ** વેપાર ચિહ્નોના આંતરરાષ્ટ્રીય નોંધણી માટેનો પાયો, જે વિવિધ દેશોમાં એક સાથે ચિહ્નોની નોંધણીની સગવડ પૂરી પાડે છે.
- **WIPO (વિશ્વ મૌલિક સંપત્તિ સંગઠન):** વૈશ્વિક સ્તરે બૌધિક સંપત્તિ અધિકારોના સંરક્ષણ અને પ્રમોશન માટેનું સંયુક્ત રાષ્ટ્ર સંસ્થાન.

3.10 સંદર્ભ સૂચિ

1. https://www.wipo.int/treaties/en/convention/
2. https://byjus.com/
3. https://blog.ipleaders.in/wipo-world-intellectual-property-organisation/
4. https://www.legalserviceindia.com/copyright/bern.htm
5. https://en.wikipedia.org/wiki/Paris_Convention
6. https://www.wto.org/
7. https://blog.ipleaders.in/all-you-need-to-know-about-the-trips-agreement/

------------×------------

એકમ 4

સંમેલન અને સંધિ - II

-: રૂપરેખા :-

4.0 ઉદ્દેશો

4.1 પ્રસ્તાવના

4.2 પેટન્ટ કો-ઓપરેશન સંધિ (The Patent Cooperation Treaty (PCT))

4.3 પેટન્ટ લૉ સંધિ (The Law Treaty (PLT))

4.4 ટ્રેડમાર્ક લૉ સંધિ (The Trade Mark Law Treaty (TLT))

4.5 સંબંધિત અધિકારોના સંબંધમાં વિશેષ સંમેલનો (Special Corventions in the tieldot related Rights)

4.6 વિકાસશીલ દેશો અને ફોનોગ્રામ અને સેટેલાઈટ સંમેલન (The Phonograms and Setellites Conven tions and developing countries)

4.7 આંતરરાષ્ટ્રીય બૌદ્ધિક સંપત્તિ અને તેનો પ્રગતિશીલ વિકાસ (Progressive Developmnt of International Intellectual Property Law)

4.8 સારાંશ

4.9 તમારી પ્રગતિ ચકાસો

4.10 ચાવીરૂપ શબ્દો

4.11 સંદર્ભ સૂચિ

4.0 ઉદ્દેશો

વિદ્યાર્થી મિત્રો, આ એકમનાં અભ્યાસ બાદ તમે,

- પેટન્ટ કો-ઓપરેશન સંધિ વિશે જાણી શકશો.
- પેટન્ટ લો સંધિની માહિતી મેળવશો.
- સંબંધિત અધિકારોના સંબંધમાં વિશેષ સંમેલનો વિશે સમજી શકશો.

4.1 પ્રસ્તાવના

વિકસતા સમાજ અને ટેકનોલોજી સાથે, લોકો નવીનતા અને દુરુપયોગ બંનેના સંદર્ભમાં વધુ સર્જનાત્મક બન્યા છે, જેના કારણે બૌદ્ધિક સંપદા અધિકારોના રક્ષણ અંગે સાર્વત્રિક નિયમનની જરૂરિયાત ઊભી થઈ છે.

સંમેલનો સો વર્ષથી વધુ જૂના છે, તેમ છતાં તે બૌદ્ધિક સંપદા અધિકારોની વર્તમાન સ્થિતિના આંતરરાષ્ટ્રીય પરિમાણો માટે મહત્વપૂર્ણ આધાર પૂરો પાડે છે.

આ આંતરરાષ્ટ્રીય સંધિઓ અને સંમેલનો અમુક સામાન્ય તત્વોને સમાવતા રક્ષણનું વ્યાપક માળખું બનાવીને બૌદ્ધિક સંપદા અધિકારો માટે આંતરરાષ્ટ્રીય રક્ષણ પૂરું પાડે છે.

દેશની અંદર બૌદ્ધિક સંપદા અધિકારોના આચરણનું પ્રાથમિક નિયમન ઘરેલું કાયદામાંથી ઉદ્ભવે છે. જો કે, આ રાષ્ટ્રીય કાયદાઓની જોગવાઈઓ આંતરરાષ્ટ્રીય સંમેલનો અને સંધિઓ દ્વારા બનાવવામાં આવેલી જવાબદારીઓ દ્વારા આકાર આપવામાં આવે છે.

4.2 પેટન્ટ કો-ઓપરેશન સંધિ (The Patent Cooperation Treaty (PCT))

પેટન્ટ સહકાર સંધિએ આંતરરાષ્ટ્રીય પેટન્ટ કાયદાની સંધિ છે. જે 1970માં થઈ હતી. આંતરરાષ્ટ્રીય પેટન્ટ અરજીઓની રક્ષણ કરવા માટે તેમજ તેને એકીકૃત કરવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ રહેલો છે.

પેટન્ટ સહકાર સંધિ વોશિંગ્ટન ડિપ્લોમેટીક કોન્ફરન્સ 25 મેથી 19 જુન, 1970 દરમિયાન યોજાઈ હતી. પેટન્ટ સહકાર સંધિ પર કોન્ફરન્સના અંતિમ દિવસે 19 જુન 1970ના રોજ હસ્તાક્ષર કરવામાં આવ્યા હતા. આ સંધિ 25 જાન્યુઆરી, 1978ના રોજ અમલમાં આવી હતી. સમયાંતરે તેમાં સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો છેલ્લે 1984 અને 2001માં તેમાં સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો.

વિશ્વના મોટાભાગના દેશો PCT ના પક્ષો છે. જેમાં તમામ મોટા ઔદ્યોગિક દેશોનો સમાવેશ થાય છે.

PCT પ્રક્રિયાને પેટન્ટ અરજીની આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રક્રિયા તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે. આવા પ્રકારની અરજી બે તબક્કાઓમાં કરવામાં આવે છે પહેલો આંતરરાષ્ટ્રીય તબકો અને બીજો રાષ્ટ્રીય અને પ્રાદેશિક તબક્કો.

આ સંધિમાં રાજ્યો પોતાની રીતે નોંધણી - અરજી કરી શકે છે જે તે દેશની પેટન્ટ ઓફિસ સીધી આ સંધિ સાથે સંલગ્ન હોય છે. અહીં સૌપ્રથમ પેટન્ટેબિલિટી માપવામાં આવે છે ત્યારબાદ જ કોઈ આંતરરાષ્ટ્રીય સંશોધનને માન્યતા આપવામાં આવે છે.

આંતરરાષ્ટ્રીય અર્થ રિપોર્ટ અરજદારને જે નિર્ણય કરવામાં મદદ કરી શકે છે તે રાષ્ટ્રીય સંરક્ષણ મેળવવા યોગ્ય છે કે નહિ.

PCT હેઠળ PCT અરજી ફાઈલ કરવાનો ફાયદો એ છે કે ઘણા રાષ્ટ્રીય પેટન્ટ અધિકારીઓ પોતાની જાતને પહેલાની શોધ કરવાની જગ્યાએ આંતરરાષ્ટ્રીય સર્ચ રિપોર્ટ પર આધાર રાખે છે. તેમજ શોધ ફી બચાવવા માટે અરજદાર આવુ કરી શકે છે.

આવા પ્રકારની PCT અરજી આંતરરાષ્ટ્રીય બ્યુરો દ્વારા પ્રકાશિત કરવામાં આવે છે પ્રકારશન સામાન્ય રીતે અરજી કરનારની તારીખની અથવા ફઈલીંગની તારીખની 18 મહિના પછી અભવાતો પ્રાધાન્યતાનો દાવો કરવામાં આવે તેજ તારીખની લેવામાં આવે છે.

આ કરાર કરનારા રાજ્યોના કાયદા હેઠળ શોધ પેટન્ટેબલ છે કે કેમ તે મુદ્દાને અસર કરતુ નથી હતી આની 100% પેટન્ટ અરજાઓ ફક્ત પાંચ પેટન્ટ ઓફીસ પાસેથી જોવા મળી હતી.

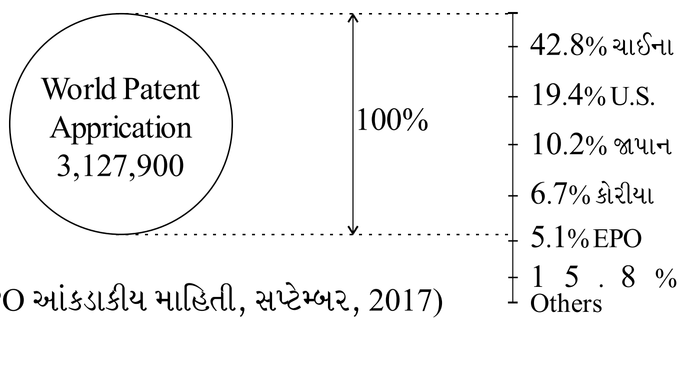

સોર્સ : (WIPO આંકડાકીય માહિતી, સપ્ટેમ્બર, 2017)

4.3 પેટન્ટ લૉ સંધિ (The Law Treaty (PLT) (The Patent Law Treaty))

પેટન્ટ લૉ સંધિ એ બહુપક્ષીય સંધિ છે. જે જુન 1, 2000 મા કરવામાં આવી. આ સંધિનો મુખ્ય ઉદ્દેશ ઔપચારિક પ્રક્રિયાઓ જેવી કે પેટન્ટ અરજી ની ફાઈલિંગ તારીખ મેળવવા માટેની આવશ્યકતાઓ, પેટન્ટ અરજીના ફોર્મ અને સામગ્રી અને તે બાબતે રજૂઆતોની જરૂરિયાતોને ધ્યાનમાં રાખવાનો છે.

યુરોપિયન પેટન્ટ સંગઠન દ્વારા આ સંધિપર હસ્તાક્ષર કરવામાં આવ્યા છે. અલગ અલગ રાજ્યોમાં આ સંધિ કરવામાં આવી હતી શરૂઆતમાં 42 રાજ્યો અને ત્યારબાદ 69 રાજ્યોએ આ સંધિમાં પ્રવેશ લીધો હતો. જેમાં મુખ્ય દેશો ફ્રાન્સ, અમેરિકા અને મેક્સિકો હતા.

25 જુલાઈ, 2009ના રોજ ફ્રાંન્સમાં PLT ને બહાલી આપવામાં આવી હતી. જ્યારે આ સંધિને 18 સપ્ટેમ્બર, 2013 ના રોજ અમેરિકા દ્વારા બહાલી આપવામાં આવેલી હતી, જ્યારે ડિસેમ્બર-2019માં મેક્સિકોમાં આ સંધિના ભાગને બહાલી આપવામાં આવી હતી.

આમ, જોઈએ તો રાષ્ટ્રીય અને પ્રાદેશિક પેટન્ટ અરજી અને પેટન્ટના સંદર્ભમાં ઔપચારિક કાર્યવાહીને સુમેળ બનાવવા માટે અને સુવ્યવસ્થિત કરવા માટે તેમજ આવી કાર્યવાહીને વપરાશકર્તાઓ માટે મંત્રી પૂર્ણ બનાવવાના હેતુથી પેટન્ટ લૉ સંધિ 2000 માં અપનાવવામાં આવી હતી.

4.4 ટ્રેડમાર્ક લૉ સંધિ (The Trade Mark Law Treaty (TLT))

ટ્રેડમાર્ક કાયદા સંધિનો મુખ્ય ઉદ્દેશ રાષ્ટ્રીય અને પ્રાદેશિક ટ્રેડમાર્ક નોંધણી પ્રક્રિયાઓને માનક બનાવવી અને સુવ્યવસ્થિત કરવાનો છે આ પ્રક્રિયાઓ કેટલીક વિશેષતાઓના સરળીકરણ અને સુમેળ દ્વારા પ્રાપ્ત થાય છે, એટલે કે ટ્રેડમાર્ક નોંધણીનું વલણ ઓછું જટિલ અને વધુ સરળ બને છે.

ટ્રેડમાર્ક નોંધણીની પ્રક્રિયાઓને સરળ તેમજ કાયદેસર બનાવવાનો હેતુ આ સંધીનો રહેલો છે. ટ્રેડમાર્ક ઓફિસ આ TLT સંધી હેઠળ નીચેના ત્રણ તબક્કાઓમાં જોગવાઈઓને વર્ગીકૃત કરે છે.

1) નોંધણી માટેની અરજી

2) નોંધણી પછી ફેરફાર અને

3) નવીનીકરણ

ઉપરોક્ત દરેક તબક્કાને લગતા નિયમો બનાવવામાં આવે છે જેની નોંધણી માટેની આવશ્યકતાઓ અથવા ચોક્કસ વિનંતીની સ્પષ્ટ વ્યાખ્યા કરી શકાય.

TLT નું સમાપન 1994માં કરવામાં આવ્યું હતું તેમજ તે WIPO અને કેટલાક આંતર - સરકારી સંગઠનો માટે ખુલ્લું છે

4.5 સંબંધિત અધિકારોના સંબંધમાં વિશેષ સંમેલનો (Special Conventions in the tieldot related Rights)

1961નું રોમ કન્વેશન એ એક મુળભુત કાનૂની સાધન છે. કેટલાક અન્ય સંબંધિત આંતરરાષ્ટ્રીય ઉપકરણો ચોક્કસ સંબંધિત અધિકારના સંદર્ભમાં બનાવવામાં આવ્યા છે. ફોનોગ્રામના ઉત્પાદકોને તેમના ફોનોગ્રામની અનદિકૃત નકલ સામે રક્ષણ માટેનું સંમેલન 1971માં જીનીવામાં સમાપ્ત થયુ. જે સામાન્ય રીતે ફોનોગ્રામ કન્વેન્શન તરીકે ઓળખાય છે.

સેટેલાઈટ દ્વારા પ્રસારિત પ્રોગ્રામ વહન સંકેતોના વિતરણને લગતા સંમેલન 1974માં બ્રસેલ્સમાં સમાપ્ત થયું હતું તે સેટ્રેલાઈટ કન્વેશન તરીકે ઓળખાય છે. આ બંને સંમેલનો સંબંધિત અધિકારોના ક્ષેત્રમાં પણ છે.

ફોનોગ્રામ સંમેલન અને ઉપગ્રહો સંમેલનને અસાધારણ કરાર તરીકે પણ ગણી શકાય. ફોનોગ્રામ સંમેલન ઝડપથી સ્વીકારવાનું કારણ છેલ્લા બે દાયકાઓમાં વિશ્વવ્યાપી ચાંચિયાઓમાં વૃદ્ધિ છે. તેમજે તેવીજ કાનૂની લાક્ષણિકતાઓ પણ છે. જ્યારે ઘણા દેશો રોમ સંમેલનને જ ધ્યાનમાં રાખીને સંબંધિત અધિકારોના ક્ષેત્રમાં નવા કાયદાની તૈયારી કરી રહ્યા છે, ત્યારે સાઉન્ડ રેકોર્ડિંગની વૈશ્વિક ચાંચીયાગીરી વધી રહી હતી. વિશ્વાવ્યાપી વેચાયેલ પાયરેટેડ સાઉન્ડ રેકોડીંગનું કુલ મુલ્ય ક્રમિક રીતે વધી રહ્યુ છે. ત્યારે વિલંબ કર્યા વગર આ અસાધારણ સંમેલન સપ્લાયવુ ફરજીયાત બન્યું.

4.6 વિકાસશીલ દેશો અને ફોનોગ્રામ અને સેટેલાઈટ સંમેલન (The Phonograms and Setellites Conven tions and developing countries)

આપણે આગળના સંબંધિત અધિકારોના સંદર્ભમાં ફોનોગ્રામ વિશે ચર્ચા કરી તેમજ સેટેલાઈટસના અધિકારો વિશે પણ ચર્ચા કરી.

ફોનોગ્રામ અને સેટેલાઈટ સેમેલનને અસાધારણ કરાર તરીકે ગણી શકાય. ફોનોગ્રામ કન્વેન્શન દરેક પગલાંઓ ધ્યાનમાં લે છે જે અગાઉ વિવિધ રાષ્ટ્રીય કાયદાઓમાં અપનાવવામાં આવ્યા હતા.

ફોનોગ્રામના ઉત્પાદકોને માન્યતાનો અને પ્રતિબંધિત કરવાનો અધિકાર આપવામાં આવે છે.

હાલના જે રાષ્ટ્રીય કાયદાઓમાં સુધારાઓ થાય છે એટલે કે જે દેશો વિકાસશીલ છે તેમાં બિનજરૂરી બનીગયા હોવાથી વધુ સરળ અને સચોટ રીતે પ્રાપ્ત થાય તે હેતુ અહીં રહેલો હોય છે.

સેટેલાઈટ સંમેલન અપનાવવામાં આવ્યુ કારણ કે વિશ્વવ્યાપી ટેલિકોમ્યુનિકેશનમાં ઉપગ્રહોનો ઉપયોગ પ્રસારણ સંસ્થાઓના રક્ષણ માટે નવી સમસ્યા રજૂ કરી રહ્યો છે. સેટેલાઈટ દ્વારા પ્રોગ્રામનું પ્રસારણ મુખ્યત્વે પરોક્ષ રીતે થાય છે. સેટેલાઈટ દ્વારા પસાર કરાયેલ પ્રોગ્રામ વહન સંકેતો સામાન્ય રીતે મોટા ભાગે લોકો દ્વારા ઉપયોગમાં લેવામા આવતા પરંપરાગત રિસીવર્સ દ્વારા સીધા જ નહીં લઈ શકાય.

આમ વિકાસશિલ દેશોમાં આ બાબતનો ખ્યાલ વધ્યો છે. તેમજ તેમની સુરક્ષા - સંરક્ષણ અનિવાર્ય બન્યું છે ત્યારે ફોનોગ્રામ અને સેટેલાઈટ સંમેલનો સચોટ બની રહે છે.

4.7 આંતરરાષ્ટ્રીય બૌદ્ધિક સંપત્તિ અને તેનો પ્રગતિશીલ વિકાસ (Progressive Development of International Intellectual Property Law)

આપણે જાણીએ છીએ કે બૌદ્ધિક સંપત્તિએ માનવ બુદ્ધિની અર્મૂત રચનાઓ છે. ઘણા પ્રકારની બૌદ્ધિક સંપત્તિઓ રહેલી છે તેમાં સૌથી જાણીતા પ્રકારો કોપીરાઈટ, પેટન્ટ, ટ્રેડમાર્ક, વેપાર રહસ્યો અને ડિઝાઈનસ છે.

બૌદ્ધિક સંપત્તિનો આધુનિક ખ્યાલ 17મી અને 18મી સદીમાં ઇંગ્લેન્ડમાં અસ્તિત્વમાં આવ્યો. 'બૌદ્ધિક સંપત્તિ' શબ્દનો ઉપયોગ 19મી સદીમાં થવાનું શરૂ થયું, જો કે 20મી સદીના અંત સુધી તે વિશ્વની મોટાભાગની કાનૂની પ્રણાલીઓમાં સર્વસામાન્ય બની ગયું હતું.

બૌદ્ધિક સંપત્તિનો મુખ્ય હેતુ વિવિધ પ્રકારના બૌદ્ધિક માલના નિર્માણને પ્રોત્સાહીત કરવાનો

છે. 1624માં અબાધિત અધિકારોથી કાયદા અને બ્રિટીશ એવી કાયદા 1710માં ઓરિજીન્સ તરીકે ઓળખવામાં આવતા. ત્યારબાદ અનુક્રમે પેટન્ટનો કાયદો અને કોપીરાઈટ દ્વારા બૌદ્ધિક મિલકતના ખ્યાલની સ્થાપના કરી.

1760 અને 1770ના દાયકામાં બ્રિટીશ કાયદાકીય ચર્ચાઓમાં "સાહિત્યિક સંપત્તિ'નો ઉપયોગ થતો હતો, જેવા આધારે લેખકો અને કૃતિઓના પ્રકાશકોએ પણ મિલકતના સામાન્ય કાયદા અધિકારો માનતા હતા.

બૌદ્ધિક સંપત્તિ શબ્દનો પહેલો ઉપયોગ 1769માં માસિક સામયિકમાં પ્રકાશિત થયેલા ભાગમાં કરવામાં આવ્યો હતો.

જર્મન ફેડરેશનની સ્થાપના સાથે બંધારણ દ્વારા એ સંધને બૌદ્ધિક સંપત્તિના સંરક્ષણ ઉપર કાયદાકીય સત્તા આપવામાં આવી હતી. આજ કાયદાઓ બીજા સ્વરૂપમાં પેરીસ કન્વેન્શન (1883) અને બર્જ કન્વેન્શન (1886)થી વધુ સ્પષ્ટ બનતા ગયા.

આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે એક સરખું કાયદાઓનું પાલન તેમજ બૌદ્ધિક સંપત્તિનું સંરક્ષણ એ મુખ્ય હેતુ પેટન્ટ લૉ રુધિ તેમજ કોપીરાટ લૉ સંધિ અને ટ્રેડમાર્ક લૉ સંધિનો હતો.

બૌદ્ધિક સંપત્તિના હક્કોના વેપાર સંબંધિત કરારમાં (TRIPS){ાં WTO ના સભ્યોએ કાનૂની સુરક્ષાના લઘુતમ ધોરણો નિર્ધારિત કર્યા. પરંતુ તેનો મુખ્ય હેતુ સંરક્ષણની સાથે વિકાસનો પણ હતો.

4.8 સારાંશ

બૌદ્ધિક સંપદા અધિકારોના ઉદભવ માટેની સમયમર્યાદા 18મી સદી દ્વારા સ્થાપિત કરવામાં આવી હતી. વેપાર-સંબંધિત બૌદ્ધિક સંપદા અધિકાર કરાર દ્વારા, વિશ્વ બૌદ્ધિક સંપદા સંસ્થા અને વિશ્વ વેપાર સંગઠને 19મી સદીના અંત પછી અને 20મી સદીની શરૂઆત દરમિયાન બૌદ્ધિક સંપદા અધિકારોને વૈશ્વિક સ્તરે લાવવામાં મહત્ત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવી હતી. બૌદ્ધિક સંપદા અધિકારોની સર્વોચ્ચ પ્રકૃતિ તેનો રાષ્ટ્રીય ક્ષેત્ર હતો, અને ઉપર ચર્ચા કરવામાં આવેલ આંતરરાષ્ટ્રીય વિકાસ જણાવે છે કે આંતરરાષ્ટ્રીય સુરક્ષાનો પણ અવકાશ વિસ્તૃત કરવામાં આવ્યો છે.

વિકાસમાં વિદેશીઓ માટે સમાન સારવાર અપનાવવાની માંગ કરવામાં આવી છે જે નાગરિકોને આપવામાં આવે છે.

ઉપરાંત, બૌદ્ધિક સંપદા અધિકારોના સાર્વત્રિક સુમેળની ડિગ્રીના અભૂતપૂર્વ સ્તરમાં વધારો થયો છે. વિશેષ સંદર્ભમાં, વિકાસશીલ દેશો મૂળભૂત સંરક્ષણના ધોરણોને સમાવિષ્ટ કરવા અને ઔદ્યોગિક દેશોમાં અમલમાં હોય તેવા ધોરણો સાથે સંમત થવા માટે બંધાયેલા છે.

4.9 તમારી પ્રગતિ ચકાસો

- **પ્રશ્નોના જવાબો આપો :**

(1) આંતરરાષ્ટ્રીય બૌદ્ધિક સંપત્તિના કાયદાના પ્રગતિશીલ વિકાસની ચર્ચા કરો.

....

....

....

....

....

(2) પેટન્ટ કો-ઓપરેશન સંધિ અને પેટન્ટ લૉ સંધિ સમજાવો.

....

....

....

....

....

- ટૂંકનોંધ લખો :

  1) ટ્રેડમાર્ક લૉ સંધિ

....

....

....

....

....

  2) સંબંધિત અધિકારોના સંબંધમાં વિશેષ સંમેલનો

....

....

....

....

....

- **બહુવિકલ્પ પ્રશ્નો**

(1) PCT એટલે શું ?

a) - Patent Cooperatio Treaty

b) - Patent Corporation Tax

c) - Patent Conterence on Trate

d) - Permenant Corporate Tax

Ans - (a)

(2) PLT એટલે શું ?

a) - Permenant Law Tax

b) - Patent Law Treaty

c) - Patent Last Treaty

d) - Permenant Less Tax

Ans - (b)

(3) TLT **એટલે શું ?**

a) - Turbo and Larson Treaty

b) - Trate-Mark Larson Treaty

c) - Trate Mark Law Treaty

d) - Transection Level Tax

Ans - (c)

(4) ફોનોગ્રામની અન અધિકૃત નકલ સામે રક્ષણ માટેનું સંમેલન કઈ સાલમાં સમાપ્ત થયું હતું.

a) - 1972

b) - 1977

c) - 1980

d) - 1971

Ans - (d)

(5) **પેટન્ટ સહકાર સંધિ** (PCT) **કઈ સાલમાં યોજાઈ હતી.**

a) - 1970

b) - 1978

c) - 1990

d) - 1999

Ans - (a)

(6) **ટ્રેડમાર્ક લૉ સંધિ હેઠળ નીચેના મુદાઓનો સમાવેશ થાય છે.**

a) - નોંધણી માટેની અરજી

b) - નોંધણી પછી ફેરફાર

c) - નવીનીકરણ

b) - ઉપરના બધાજ

Ans - (d)

4.10 ચાવીરૂપ શબ્દો

- **નૈતિક અધિકારોઃ** સર્જકોના વ્યક્તિગત અધિકારો તેમના કાર્ય સાથેના તેમના જોડાણ અને તેની અખંડિતતાને સુરક્ષિત રાખવા માટે, આર્થિક અધિકારોથી અલગ.
- **લાયસન્સિંગ (Licensing) :** સામાન્ય રીતે વળતરના બદલામાં, વ્યાખ્યાયિત નિયમો અને શરતો હેઠળ IP અધિકારોનો ઉપયોગ કરવાની પરવાનગી આપવી.

- **બૌદ્ધિક સંપદા (Intellectual Property - IP) :** સર્જકો અને શોધકર્તાઓને તેમની રચનાઓ અને શોધને સુરક્ષિત રાખવા માટે આપવામાં આવેલા કાનૂની અધિકારો.

4.11 સંદર્ભ સૂચિ

(1) https://blog.ipleaders.in/leading-international-instruments-related-to-intellectual-property-rights/

(2) The Patent Co operation treaty – 1970

(3) The Law treaty – 2000

(4) The Trade-Mark Law Treaty

(5) Rome Convention 1961

------------×------------

એકમ 5

આંતરરાષ્ટ્રીય બૌદ્ધિક સંપત્તિ કાયદાઓ

-: રૂપરેખા :-

5.0 ઉદ્દેશો

5.1 પ્રસ્તાવના (Introtuction)

5.2 બૌદ્ધિક સંપત્તિનું આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યક્તિત્વ (International Charactor of Intellectual Property)

5.3 બૌદ્ધિક સંપત્તિ કાયદો અને ખાનગી આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદા વચ્ચેનું આંતરછેદ (Intersection betwren Intellectal Property Law and Private International Law)

5.4 બૌદ્ધિક સંપત્તિનું આંતરરાષ્ટ્રીય સંરક્ષણ (International Protection of Intellectual Property)

5.5 સારાંશ

5.6 તમારી પ્રગતિ ચકાસો

5.7 ચાવીરૂપ શબ્દો

5.8 સંદર્ભ સૂચિ

5.0 ઉદ્દેશો

વિદ્યાર્થી મિત્રો, આ એકમનાં અભ્યાસ બાદ તમે,

- બૌદ્ધિક સંપત્તિનું આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યક્તિત્વની માહિતી મેળવી શકશો.
- બૌદ્ધિક સંપત્તિ કાયદો વિશે જાણી શકશો.
- ખાનગી આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદા વિશે માહિતી મેળવી શકશો.
- બૌદ્ધિક સંપત્તિનું આંતરરાષ્ટ્રીય સંરક્ષણ સમજી શકશો.

5.1 પ્રસ્તાવના (Introtuction)

બૌદ્ધિક સંપત્તિના સંરક્ષણનો એક માત્ર ઉપાય એ વિવિધ કાયદાઓ દ્વારા તેનું રક્ષણ કરવુ એ છે. વિવિધ કાયદાઓ જેવાકે પેટન્ટ, કોપીરાઈટ, ટ્રેડમાર્ક, ડિઝાઈન, વેપાર ગુપ્તના વગેરે.

એક રીતે જોઈએ તો બૌદ્ધિક સંપત્તિના અધિકારોની સીધી અસર વેપાર અને ઉદ્યોગ ધંધા પર પડે છે. દરેક દેશમાં બૌદ્ધિક સંપત્તિને લગતા કાયદાઓ વધુ ગતિશીલ બનાવવામાં આવ્યા છે.

આજે કોઈપણ વેપાર વાણિજ્ય વૈશ્વિક પ્લેટફોર્મ પર થાય છે. બૌદ્ધિક સંપત્તિ આમા અપવાદ નથી. એટલે કે બૌદ્ધિક સંપત્તિને સંરક્ષણ આપતુ કાનૂની શાસન સુદઢ છે તે જોવાનું અગત્યનું બની રહે છે.

ઔદ્યોગિક સંપત્તિના સંરક્ષણ પર પેરીસ સંમેલન, સાહિત્યકાર અને કલાત્મક કાર્યોના સંરક્ષણ માટે બને સંમેલન, માર્કસ, છાપ - ચિન્હ્ની આંતરરાષ્ટ્રીય નોંધણી માટે મેડ્રીડ કરાર, વર્લ્ડ બૌદ્ધિક સંપત્તિ સંસ્થા (WIPO), TRIPS કરાર, તેમજ વિવિધ કાયદાઓ દ્વારા આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે બૌદ્ધિક સંપત્તિના અધિકારોનું રક્ષણ કરવાની બાંહેધરી આપવામાં આવે છે.

5.2 બૌદ્ધિક સંપત્તિનું આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યક્તિત્વ (International Charactor of Intellectual Property)

બૌદ્ધિક સંપત્તિનો મુખ્ય આધાર ઉદ્ભવ વિકાસ અલગ-અલગ આંતરરાષ્ટ્રીય સંમેલનો, સંધિઓ - સમજૂતીઓ - કરારો દ્વારા થયો છે. હાલના આ ઔદ્યોગિક યુગમાં આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે બૌદ્ધિક સંપત્તિનો વિકાસ થયો છે. પરંતુ તેના સંરક્ષણની બાબતો પર વધુ ધ્યાન રાખવામાં આવતુ હોય છે.

U.S. ની સરકારે આંતરરાષ્ટ્રીય બૌદ્ધિક સંપત્તિના અધિકાર માટે બહુપક્ષીય, વેપારલક્ષી અભિગમ અપનાવ્યો છે, એક અભિગમ જેમા બહુપક્ષીય વાટાઘાટોનો સમાવેશ થાય છે, તેમજ એકપક્ષીય વેપાર પગલાં પણ લેવામાં આવે છે. પેટન્ટ કોપીરાઈટ અને ટ્રેડમાર્ક પરના આંતરરાષ્ટ્રીય કોડ પર હાલમાં GATT- ઉરૂગ્વે રાઉન્ડના ભાગરૂપે વાટાઘાટો કરવામા આવી રહી છે. UN એજન્સી કે જે મોટાભાગના IPR ના સંમેલનોનું આ યોજન કરે છે.

આંતરરાષ્ટ્રીય તકનીકી-ટેકનોલોજી ટ્રાન્સફર, વગેરેમાં IPR ની જરૂરિયાત વધી રહી છે. વૈશ્વિક સ્તરે બૌદ્ધિક સંપત્તિનું સ્તર વધી રહયુ છે. બૌદ્ધિક સંપત્તિના અધિકારો આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે નવીનીકરણ અને સંશોધનને પ્રોત્સાહીત કરે છે.

મુખ્યત્વે IPR નો મુખ્ય હેતુ આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારને પ્રોત્સાહિત કરવાનો અને વિવિધ ખોટા કાર્યોને નિયંત્રણમાં રાખવાનો અને અધિકારોનું સંરક્ષણ કરવાનો હોય છે.

5.3 બૌદ્ધિક સંપત્તિ કાયદો અને ખાનગી આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદા વચ્ચેનું આંતરછેદ (Intersection betwren Intellectal Property Law and Private International Law)

બૌદ્ધિક સંપત્તિની કાયદાની ગતિશિલતા અને બૌદ્ધિક સંપત્તિની ગતિશીલતા અને વ્યાપારી વ્યવહારના વિશ્વની પ્રકૃતિ દ્વારા કરવામા આવેલા પડકારોનો સામનો કરતી વખતે ખાનગી આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદો વધુ સુસંગત બની રહે છે.

બૌદ્ધિક સંપત્તિ પર સીમા-સીમાના વિવાદોને ન્યાય આપવા માટે કઈ અદાલતોને અધિકારો રહેલા છે, ક્યો કાયદો લાગુ થવો જોઈએ અને શું વિદેશી IP સંબંધિત ચુકાદાઓ ધ્યાનમાં લઈ શકાય તેને માન્યતા આપી શકાય. આવા પ્રકારના મુદ્દાઓને સુરક્ષિત કરવા માટે વિશ્વ સ્તરે WIPO અને ખાનગી આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદાપરની હેગ કોન્ફરન્સ દ્વારા ન્યાયવિદો ખાનગી આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદા અંગેના વ્યવહારું માર્ગદર્શિકા વિકસાવવા માટે જોડાયા છે.

ખાનગી આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદો બૌદ્ધિક સંપત્તિના કાયદાને પૂર્ણ કરે છે. જ્યારે બૌદ્ધિક સંપત્તિના વિવાદોમાં ન્યાય આપવાની વાત આવે છે ત્યારે કાયદાનું શાસન તપાસવું જરૂરી બની રહે છે એટલે કે આંતરરાષ્ટ્રીય અદાલત દ્વારા કે પછી કોઈ દેશના પોતાના ખાનગી આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદા દ્વારા પ્રશ્નોનું વિવાદોનું નિરાકરણ કરવુ એ અત્યંત જરૂરી મુદો બની રહે છે.

એવી રીતે જોઈએ તો આંતરરાષ્ટ્રીય બૌદ્ધિક સંપત્તિના વિવાદમાં ખાનગી આંતરરાષ્ટ્રીય કાનૂનની જોગવાઈઓનો અમલ કરવો વધુ સરળ બને છે. તેમજ અધિકારક્ષેત્ર અંગે પણ સ્પષ્ટતા

થઈ જાય છે.

5.4 બૌદ્ધિક સંપત્તિનું આંતરાષ્ટ્રીય સંરક્ષણ (International Protection of Intellectual Property)

બૌદ્ધિક સંપત્તિને કોઈપણ શોધ, બનાવટ, નવીનતા તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવે છે. બૌદ્ધિક સંપત્તિમાં ટ્રેડમાર્ક, કોપીરાઈટ, પેટન્ટ, વેપાર રહસ્યો, ભૌગોલિક સંકેતો, જેવા અધિકારોનો પણ સમાવેશ થાય છે. ત્યારે બૌદ્ધિક સંપત્તિ તેનું રાક્ષણ કરવા માટે સમર્થ હોવી જોઈએ એ જરૂરી છે.

આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે થયેલા વિવિધ સંમેલનો, સમજૂતીઓ કરારો, સંધિઓ દ્વારા બૌદ્ધિક સંપત્તિનું રક્ષણ કરવામા આવતુ હોય છે. જ્યારે વિશ્વિમાં બૌદ્ધિક સંપત્તિનો વધારો થતો જાય છે, ત્યારે ઘણા દેશોએ આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદાઓની રચના કરી છે જે બધા પ્રકારની બૌદ્ધિક સંપત્તિને વૈશ્વિક સુરક્ષા પ્રદાન કરે છે.

1886નું બર્ન અધિવેશન, 1994 નો TRIPS કરાર, 1996ની વૈશ્વિક બૌદ્ધિક સંપત્તિ કોપીરાઈટ સંધિ, PCT, TLT, WIPO, પેરીસ કન્વેન્શન, WIPO કોપીરાઈટ સંધિ, મેડ્રીક પ્રોટોકોલ, પેટન્ટ લૉ સંધિ, પ્રતિરોધી વેપાર કરાર, વગેરે જેવી આંતરરાષ્ટ્રીય કરારો અને સંધિઓ દ્વારા બૌદ્ધિક સંપત્તિના અધિકારોનું સંરક્ષણનું કાર્ય કરવામા આવે છે.

બૌદ્ધિક સંપત્તિએ એક આવશ્યક અને મૂલ્યવાન સાધન છે. સ્થાનિક અને આંતરરાષ્ટ્રીય લક્ષ્ય બજારોમાં વ્યવસાયની સદ્ધરતા સુનિશ્ચિત કરવા માટે સંસ્થાઓએ બૌદ્ધિક સંપત્તિને મૂલ્યવાન કોર્પોરેટ સંપત્તિ તરીકે માન્યતા આપવી અને બૌદ્ધિક સંપત્તિના ઉલ્લંઘન સાથે સંકળાયેલા સંભવિત જોખમો માટે તે મહત્ત્વપૂર્ણ બની રહે છે.

IP- બૌદ્ધિક સંપત્તિ એ કોઈ અમૂર્ત સંપત્તિના સમૂહ માટેનો સામાન્ય શબ્દ છે જેની સંમતિ વગર બહારના ઉપયોગ અથવા અમલીકરણથી કોઈ કંપની દ્વારા કાનૂની રૂપે સુરક્ષિત કરવામાં આવે છે.

WTO અને UN એજન્સીએ IP ના આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે સુરક્ષા વધારવા પ્રતિબદ્ધ છે. IP અધિકારોના માલિકો તેનો ઉપયોગ, વેચાણ અથવા અન્ય માટે લાયસન્સ - પરવાનો આપી શકે છે.

હાલ IP એ વૈશ્વિક અર્થતંત્રના પરિપેક્ષમાં કાર્યરત છે.

1) વિકલ્પો વિકસિત કરો અને વ્યૂહરચના પસંદ કરો
2) પેટન્ટ, કોપીરાઈટ અને ટ્રેડમાર્ક નોંધણી અરજીની પ્રક્રિયા સરળ બનાવો
3) કરારની સુરક્ષાની સ્થાપના
4) સલામતીના પગલાઓનો અમલ
5) વિમા કવચનો અમલ
6) ઉલ્લંઘન કરનાર સામે કાનૂની રાહે પગલાંઓ લેવા
7) બહુપક્ષીય કરારોની રચના
8) વિવાદ સમાધાન બોર્ડની સક્રિયતા
9) આંતરરાષ્ટ્રીય કરારો - સંધિઓનું પાલન

10) યુનિવર્સલ કાયદાઓનું પાલન

ઉપરોક્ત મુદાઓ ધ્યાનમાં લેવામા આવે તો આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે IP- બૌદ્ધિક સંપત્તિનું સંરક્ષણ સુવ્યવસ્થિત રીતે થઈ શકે છે.

5.5 સારાંશ

એકંદરે, આંતરરાષ્ટ્રીય IP કાયદાનું એક જટિલ અને બહુપરિમાણીય ચિત્ર ઉભરી આવે છે. જ્યારે પ્રબળ વિભાવના જાહેર આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે અને IP, PIL અને ખાનગી કલાકારો દ્વારા નિર્ધારિત આંતરરાષ્ટ્રીય IP-સંબંધિત ધોરણો IP પરના 'આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદો' અભિગમની સમાન રીતે માન્ય અભિવ્યક્તિ છે.

તે વિવિધ અભિગમો સંઘર્ષમાં નથી, પરંતુ પૂરક છે. સંયોજનમાં લેવામાં આવે છે, તેઓઃ (1) ચોક્કસપણે અમને વધુ સચોટ અને વધુ વ્યાપકપણે વર્ણન કરવાની મંજૂરી આપે છે જેમાં અમને રુચિ છે; (2) અમને આ સેટિંગ્સ અને તેમની સામાજિક અને કાનૂની અસરોને વધુ સારી રીતે સમજવાની તકો પણ આપે છે; અને (3) તેના આધારે, આંતરરાષ્ટ્રીય પ્લેન પર IP ના રક્ષણના સંદર્ભમાં આદર્શ નીતિ પસંદગીઓ પર કેટલાક માર્ગદર્શન પણ પ્રદાન કરી શકે છે.

સરહદોની પાર અમૂર્ત 'મનની રચનાઓ'ના ઉપયોગને લગતા કેટલાક વિકાસને સંયોજનમાં આમાંના એક કરતાં વધુ અભિગમોનો આશરો લઈને શ્રેષ્ઠ રીતે સમજી શકાય છે.

5.6 તમારી પ્રગતિ ચકાસો

- **પ્રશ્નોના જવાબો આપો :**

(1) આંતરરાષ્ટ્રીય બૌદ્ધિક સંપત્તિના કાયદાઓ વિશે વિસ્તૃત ચર્ચા કરો.

....

....

....

....

....

(2) બૌદ્ધિક સંપત્તિનું આંતરરાષ્ટ્રીય સંરક્ષણ વિશે ચર્ચા કરો.

....

....

....

....

....

- **ટૂંકનોંધ લખો :**

1) બૌદ્ધિક સંપત્તિનું આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યક્તિત્વ

....

....

....

....

....

2) બૌદ્ધિક સંપત્તિનો કાયદો અને ખાનગી આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદા વચ્ચેનો આંતરછેદ

....

....

....

....

....

- **બહુવિકલ્પ પ્રશ્નો**

(1) બૌદ્ધિક સંપત્તિના સંરક્ષણનો એકમાત્ર ઉપાય કયો છે ?

a) - વિવિધ કાયદાઓ દ્વારા સંરક્ષણ કરવું

b) - બૌદ્ધિક સંપત્તિમાં ફેરફાર કરીને

c) - બૌદ્ધિક સંપત્તિનો વૈકલ્પિક ઉપાય કરીને

d) - બૌદ્ધિક સંપત્તિને નાબૂદ કરીને

Ans - (a)

(2) **.........એ બૌદ્ધિક સંપત્તિના કાયદાને પૂર્ણ કરે છે.**

a) - જાહેર આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદો

b) - ખાનગી આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદો

c) - IP નો સુવ્યવસ્થિત વ્યાપાર

d) - IP ના ફેરફારો

Ans - (b)

(3) **બર્ન કન્વેશન એ.........સાલમાં થયું હતું.**

a) - 1890

b) - 1888

c) - 1886

d) - ઉપરમાંથી નહિ

Ans - (c)

(4) બૌદ્ધિક સંપત્તિએ............સંપત્તિ છે.

a) - આંતરરાષ્ટ્રીય

b) - મૂર્ત

c) - અમૂર્ત

d) - ઉપરના બધા

Ans - (C)

(5) **TRIPS એ..........સાલમાં થયું હતું.**

a) - 1994

b) - 1984

c) - 1988

d) - 1980

Ans - (a)

(6) **વૈશ્વિક બૌદ્ધિક સંપત્તિ કોપીરાઈટ સંધિ કઈ સાલમાં થઈ હતી ?**

a) - 1984

b) - 1996

c) - 1988

b) - 1994

Ans - (b)

5.7 ચાવીરૂપ શબ્દો

- **બૌદ્ધિક સંપદાનું આંતરરાષ્ટ્રીય રક્ષણ :** વિવિધ દેશોમાં બૌદ્ધિક સંપદા અધિકારોનું રક્ષણ, સર્જકો અને શોધકોના અધિકારો વૈશ્વિક સ્તરે માન્ય છે તેની ખાતરી કરવા માટે આંતરરાષ્ટ્રીય સંધિઓ અને કરારો દ્વારા સુવિધા આપવામાં આવે છે.
- **ખાનગી આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદોઃ** કાયદાની એક શાખા જે વિવિધ અધિકારક્ષેત્રોની વ્યક્તિઓ અથવા સંસ્થાઓને સંડોવતા કાનૂની વિવાદોનું સંચાલન કરે છે, જે નક્કી કરે છે કે કઈ કાનૂની પ્રણાલી અને કાયદાઓ કોઈ ચોક્કસ કેસને લાગુ પડે છે. ભૌગોલિક સંકેત : ચોક્કસ ભૌગોલિક મૂળ ધરાવતા ઉત્પાદનો પર વપરાતી નિશાની, જે તે મૂળના કારણે ગુણો અથવા પ્રતિષ્ઠા ધરાવે છે.
- **નૈતિક અધિકારોઃ** સર્જકોના વ્યક્તિગત અધિકારો તેમના કાર્ય સાથેના તેમના જોડાણ અને તેની અખંડિતતાને સુરક્ષિત રાખવા માટે, આર્થિક અધિકારોથી અલગ.
- **સાહિત્યચોરીઃ** કોપીરાઈટ કાયદાનું ઉલ્લંઘન કરીને, યોગ્ય એટ્રિબ્યુશન વિના કોઈ બીજાના કાર્ય અથવા વિચારોનો ઉપયોગ કરવાની ક્રિયા.

5.8 સંદર્ભ સૂચિ

(1) https://academic.oup.com/book/41122/chapter/350438257

(2) The Patent Co operation treaty – 1970

(3) The Law treaty – 2000

(4) The Trade-Mark Law Treaty

(5) Rome Convention 1961

(6) બેર્ન સંમેલન 1886

(7) TRIPS agreement

(8) WIPO

-------------×-------------

યુનિવર્સિટી ગીત

સ્વાધ્યાયઃ પરમં તપઃ
સ્વાધ્યાયઃ પરમં તપઃ
સ્વાધ્યાયઃ પરમં તપઃ

શિક્ષણ, સંસ્કૃતિ, સદ્‌ભાવ, દિવ્યબોધનું ધામ
ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી નામ;
સૌને સૌની પાંખ મળે, ને સૌને સૌનું આભ,
દશે દિશામાં સ્મિત વહે હો દશે દિશે શુભ-લાભ.

અભણ રહી અજ્ઞાનના શાને, અંધકારને પીવો ?
કહે બુદ્ધ આંબેડકર કહે, તું થા તારો દીવો;
શારદીય અજવાળા પહોંચ્યાં ગુર્જર ગામે ગામ
ધ્રુવ તારકની જેમ ઝળહળે એકલવ્યની શાન.

સરસ્વતીના મયૂર તમારે ફળિયે આવી ગહેકે
અંધકારને હડસેલીને ઉજાસના ફૂલ મહેંકે;
બંધન નહીં કો સ્થાન સમયના જવું ન ઘરથી દૂર
ઘર આવી મા હરે શારદા દૈન્ય તિમિરના પૂર.

સંસ્કારોની સુગંધ મહેંકે, મન મંદિરને ધામે
સુખની ટપાલ પહોંચે સૌને પોતાને સરનામે;
સમાજ કેરે દરિયે હાંકી શિક્ષણ કેરું વહાણ,
આવો કરીયે આપણ સૌ
ભવ્ય રાષ્ટ્ર નિર્માણ...
દિવ્ય રાષ્ટ્ર નિર્માણ...
ભવ્ય રાષ્ટ્ર નિર્માણ

DR. BABASAHEB AMBEDKAR OPEN UNIVERSITY
(Established by Government of Gujarat)
'Jyotirmay' Parisar,
Sarkhej-Gandhinagar Highway, Chharodi, Ahmedabad-382 481
Website : www.baou.edu.in

978-93-5598-759-4